

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Кваліфікаційна робота

з теми «**ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ
УЧНІВ 2 КЛАСУ**»

Виконала:
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
PO2-M23z групи
спеціальності 013 Початкова освіта
Репецька Анастасія Вікторівна

Керівник:
Федорчук Вікторія Вікторівна,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри
педагогіки та менеджменту освіти

Рецензент:
Гудима Наталія Василівна,
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри
теорії та методик початкової освіти

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	7
1.1. Комунікативні вміння в системі компетентнісного підходу.....	7
1.2. Зміст роботи з формування комунікативно-мовленнєвих умінь учнів молодшого шкільного віку	21
РОЗДІЛ 2. ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ УЧНІВ 2 КЛАСУ	33
2.1. Діагностика рівня комунікативно-мовленнєвих умінь другокласників	33
2.2. Комплекс вправ із формування комунікативно-мовленнєвих умінь другокласників	44
2.3. Результати ефективності експериментального дослідження	52
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62

ВСТУП

У сьогоднішній ситуації розвитку нашого суспільства питання вдосконалення змісту і технологій навчання в Україні, пошуку нових методів побудови системи освіти стоїть гостро. Важливу роль у реформуванні сучасної освіти має початкова ланка, на якій закладається основа загальної освіти та професійної підготовки школярів, зокрема реалізація основ Концепції Нової української школи, що акцентує увагу на важливості формування первинних здібностей учнів початкових шкіл, Державного стандарту початкової освіти (2018). Важливим компонентом Нової української школи є спілкування державною мовою. Це цілком виправдано, оскільки мова є академічною дисципліною, а також засобом вивчення інших освітніх курсів. Крім того, комунікативно-діяльнісний підхід до навчання української мови спонукає вчителів розвивати мовлення учнів як один з основних чинників навчально-пізнавальної активності молодших школярів та їх самореалізації в суспільстві.

Відповідно до чинної програми вивчення української мови, основною метою курсу є набуття необхідного обсягу знань, доступних мовою, оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності, розвиток навичок роботи з текстами, пошуку інформації з різних джерел та використання її у самостійно створених текстах. Тексти різних типів, стилів і жанрів. Це робиться для того, щоб сформувати у студентів комунікативні здібності.

Різні аспекти були розглянуті вітчизняними та міжнародними дослідниками.

Формування комунікативних навичок: психолого-педагогічні передумови мовленнєвої діяльності (Л. Виготський та ін.) Розвиток мовлення учнів молодшого шкільного віку (В. Бадер, Л. Варзацька, М. Вашуленко та ін.). Основні закономірності мовного розвитку (М. Стельмахович та ін.). Комунікативний підхід до вивчення української мови (А. Беляєв, Т. Донченко, Л. Скуратівський, В. Мельничайко, М. Пентилюк та ін.).

Сучасні дослідники (М. Вашуленко, О. Савченко, Я. Кодлюк, О. Мельничайко, І. Осадченко, М. Пентилюк, М. Стельмакович та інші) працюють над вирішенням проблеми вдосконалення підручників для початкової школи, впровадження інноваційних методів навчання, що дозволяють ефективно впливати на формування комунікативних навичок молодших школярів, визначенням дидактичних умов для організації співпраці між учителями та школярами.

На жаль, практика показує, що не всі випускники загальноосвітніх шкіл здатні чітко і логічно викладати свої думки, конструктивно оформляти мовою, правильно сприймати і аналізувати висловлювання інших людей. На наш погляд, існує кілька причин низького рівня підготовки учнів в області комунікативних навичок. Недостатня увага приділяється роботі з формування комунікативних та мовленнєвих навичок у початковій школі, про що свідчить аналіз програм і підручників з української мови та сучасних експериментальних досліджень мовлення учнів.

Зокрема, необхідно створити відповідне освітнє і розвиваюче середовище і постійно мотивувати дітей, а вчителі є зразками в області мови і мовної культури, орієнтуючись не на знання, а на такі навички, як оволодіння майстерністю, аналіз тощо.

Таким чином, актуальність дослідження визначається, з одного боку, завданнями реформи мовної освіти в Україні, спрямованої на розвиток комунікативних навичок як однієї з ключових здібностей учнів початкової школи, а з іншого – пошуком засобів формування комунікативних навичок у молодших школярів.

Мета кваліфікаційної роботи – теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність запропонованої системи вправ у формуванні комунікативно-мовленнєвих умінь учнів початкових класів.

Досягнення мети передбачає розв’язання таких **завдань**:

- 1) з’ясувати зміст поняття «комунікативна компетентність»;
- 2) проаналізувати підручники з української мови для початкової

школи щодо формування комунікативно-мовленнєвих умінь учнів;

3) вивчити досвід провідних методистів-практиків, учителів щодо окресленого питання;

4) підібрати діагностичний інструментарій і провести діагностику рівня сформованості комунікативно-мовленнєвих умінь серед учнів 2-го класу;

5) розробити комплекс вправ, спрямований на формування комунікативно-мовленнєвих умінь другокласників на уроках української мови, використовувати його в освітньому процесі.

Об'єкт дослідження – процес формування комунікативної компетентності молодших школярів.

Предмет дослідження – дидактичні умови формування комунікативної компетентності молодших школярів.

Гіпотеза: комунікативна компетентність буде ефективно сформована, якщо засвоєння мовних одиниць здійснюватиметься безпосередньо в активній мовленнєвій діяльності з опорою на механізми творчої діяльності.

Методи дослідження: *теоретичні* (для визначення понятійно-термінологічного апарату – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення наукових досліджень із проблеми формування комунікативної компетентності молодших школярів); *емпіричні* (спостереження, анкетування, тестування, бесіди з учнями та вчителями, творчо-діагностувальні, текстові завдання; педагогічний експеримент); *статистичні* (методи математичної та графічної обробки експериментальних даних із метою перевірки статистичних гіпотез формувального експерименту).

Теоретичне значення кваліфікаційної роботи полягає у визначенні лінгводидактичних особливостей формування комунікативної компетентності учнів початкової школи.

Практичне значення дослідження: матеріали кваліфікаційної роботи можуть бути використані студентами-практикантами, вчителями

початкової школи на уроках української мови, читання, під час діагностування рівня розвитку комунікативно-мовленнєвої компетентності учнів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що виявлено та обґрунтовано дидактичні особливості формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі вивчення мовних тем у 2 класі.

Експериментальна база дослідження: Експериментальне дослідження проводилось на базі Сербинівської гімназії Северинівської сільської ради Вінницької області.

Апробація роботи. Положення і результати дослідження представлено на низці міжнародних, всеукраїнських і регіональних конференціях; експериментальному дослідженні на базі закладу освіти та обговорено на засіданнях кафедри теорії та методик початкової освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2023-2024 н.р. і 2024-2025 н.р.).

Опубліковано наукову розвідку «Комплекс вправ із формування комунікативно-мовленнєвих умінь другокласників» у збірнику наукових праць студентів і магістрантів педагогічного факультету К-ПНУ (Випуск XX. 2024. С. 276-286).

Структура кваліфікаційної роботи: дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, що містить 81 джерело. Загальний обсяг роботи становить 69 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

1.1. Комунікативні вміння в системі компетентнісного підходу

Модернізація освіти проголошує новий підхід до процесу навчання в сучасних школах, тобто компетентнісний підхід як одне з важливих концептуальних положень, що оновлюють зміст освіти.

Компетентнісний підхід – це сукупність загальних принципів визначення цілей навчання, відбору освітнього контенту, організації освітнього процесу та оцінки освітніх результатів.

Такому підходу в освітньому процесі відповідають такі особливості:

- розвивати здатність самостійно вирішувати проблеми в різних областях і видах діяльності, використовуючи соціальний досвід, який заснований на власному досвіді учня;
- створити умови для формування в учня досвіду самостійного вирішення пізнавальних, комунікативних, організаційних, моральних та інших проблем, що становлять зміст освіти;
- оцінка освітніх результатів заснована на аналізі рівня засвоєння і вихованості, досягнутого учнями на певних етапах навчання.

У зв'язку з цим система методів навчання визначається по-іншому. Вибір та розробка методів навчання ґрунтуються на структурі відповідних компетенцій та функціях, які вони виконують в освіті. Метою сучасної школи є формування здібностей, заснованих на формуванні певного набору умінь, особливо в швидко мінливому суспільстві, в якому з'являються нові сфери діяльності і нові ситуації.

Дослідники проблеми організації компетентнісних підходів в процесі навчання підкреслюють, що компетентнісні підходи відображають такий тип освітнього контенту, який не обмежується психологічно орієнтованими

компонентами, а скоріше здатністю вирішувати життєві проблеми і розвивати важливі (тобто відносяться до багатьох соціальних сфер) функції, соціальні ролі і здібності [47, с. 17].

Компетентнісного підходу ставить, перш за все, не свідомість учня, здатність вирішувати проблеми, що виникають в наступних ситуаціях: в пізнанні і поясненні дійсності; освоєння методів і методик; оцінка людських відносин, етичних норм, власної поведінки; в практичному житті при відтворенні соціальної ролі громадян, сімей, покупців, споживачів, глядачів, громадян, виборців; правових норм і адміністративних структурах, споживчі та естетичні оцінки; вибір професії і готовий навчатися в установах професійної освіти, якщо треба орієнтуватися на ринку праці, коли оцінка того, наскільки ви готові працювати, ви можете допомогти вирішити свої проблеми.

У межах компетентнісного підходу розрізняють 2 основних поняття: «компетентність» і «компетенція». У психолого-педагогічній теорії і практиці існують різні підходи до розуміння термінів «здатність» і «розумовий потенціал».

Компетентність – це «володіння людиною відповідною компетенцією, що включає особисті установки і суб'єкти діяльності» [51, с.42].

Освітня компетентність виділяється як «структура і визначається як сукупність взаємопов'язаних смислових орієнтацій, знань, умінь і досвіду діяльності учня, необхідних для здійснення продуктивної діяльності, що має особистісну і соціальну значимість по відношенню до об'єкта реальної дійсності» [16].

Компетентність для учня – це «його образ в майбутньому і орієнтир на шляху до досконалості. Однак в період навчання формуються певні елементи цих «дорослих» здібностей, і для того, щоб не тільки підготуватися до майбутнього, а й жити сьогоднішнім, він освоює ці здібності з освітньої точки зору. Освітні здібності застосовні не до всіх видів діяльності, в яких бере участь людина, наприклад, до професійної діяльності дорослих, а тільки до

тих видів діяльності, які включені в сферу загальної освіти і навчальні предмети. Такі здібності відображають елементи тематичної діяльності загальної освіти і покликані забезпечити всебічне досягнення його цілей. Ви можете навести такий приклад. Учень освоює здібності громадянина в школі, але в повній мірі використовує їх компоненти після закінчення навчання, тому під час навчання ця здатність проявляється як педагогічна» [16].

Компетенції виконують специфічні функції, які виділяються на основі аналізу їх ролей і місця в процесі навчання:

- відображати соціальну значимість молодих громадян, готових брати участь у повсякденному житті;
- будучи умовою реалізації особистісного сенсу учня в навчанні, засобом подолання відчуження від освіти;
- ставити за мету реальний об'єкт навколишньої дійсності і комплексне застосування знань, умінь і методів діяльності;
- для того щоб сформувати у учня досвід тематичної діяльності, це необхідно для формування його здібностей і практичної підготовки по відношенню до об'єкта дійсності в реальності;
- стати частиною змісту різних навчальних предметів і напрямів освіти як метапредметного елемента змісту освіти;
- вирішувати певні завдання, поєднуючи теоретичні знання з їх практичністю;
- вони являють собою невід'ємну характеристику якості підготовки студентів і служать засобом організації комплексного особистісно і соціально значущого управління освітою.

Зрозуміло, що деякі компетентності є більш загальними або важливими, ніж інші. Виникає питання про типології компетентностей, їх ієрархії. Існує 3 рівня, залежно від поділу змісту освіти на загальні метапредмети (всі предмети), міждисциплінарні предмети (цикли предметів або навчальні відділення) і дисципліни (кожен навчальний предмет):

- 1) ключові компетентності – належать до загального (метапредметного)

змісту освіти;

2) загальнопредметні здібності – відносяться до певного кола навчальних предметів і галузей освіти;

3) предметна компетентність є дещо іншою по відношенню до двох попередніх і має можливість формування в межах конкретного опису та навчального предмета [43, с.59]. Важливими здібностями можна назвати, по-перше, ті, якими повинні володіти всі члени суспільства, а по-друге, ті, які можуть бути застосовані в різних ситуаціях. Отже, основні здібності універсальні і застосовні в різних ситуаціях. Представлений нижче перелік важливих здібностей заснований на основних цілях загальної освіти, структурному вираженні соціального і особистісного досвіду, а також основних видах діяльності учня, що дозволяють йому опановувати соціальним досвідом, життєвими навичками і практичною діяльністю в сучасному суспільстві. Беручи до уваги ці позиції, виділяються наступні ключові групи компетенцій:

- цінності – смислова здатність, пов'язана з цінностями учня, бачити і розуміти навколишній світ, орієнтуватися в ньому, усвідомлювати свою роль і призначення, створювати орієнтири для своїх дій;

- загальнокультурні здібності, тобто знання і досвід діяльності в області Національної і загальнолюдської культури, життя людини і гуманності, духовно-моральних основ окремих людей, культурних основ сім'ї, суспільства, соціальних явищ і традицій, ролі науки і релігії в житті людини, здатності до сім'я і культурно-дозвілєва сфера, наприклад, володіння ефективними способами організації вільного часу, це також включає в себе досвід оволодіння студентами світоглядом, культурою, і це розширюється до загального розуміння;

- педагогічні та пізнавальні здібності – це сукупність здібностей учнів в області самостійної пізнавальної діяльності, що включає елементи логічної, методологічної та загальнонавчальної діяльності, яка включає в себе методи організації Цілепокладання, планування, аналізу, рефлексії, самооцінки.

Учні набувають творчі навички: отримання знань безпосередньо з навколишньої дійсності, оволодіння технікою вирішення навчально-пізнавальних завдань, поведінкою в нестандартних ситуаціях.

Серед цих здібностей визначені вимоги до функціональної грамотності: вміння відрізняти факти від здогадок, володіння навичками вимірювання, стохастичними, статистичними та іншими когнітивні навички;

- інформаційні навички – навички інформаційної діяльності з навчальних предметів та освітньої галузі, а також у навколишньому світі; володіння сучасними засобами масової інформації (телебачення, телефон, факс, комп'ютери, принтери, модеми, копіювальні апарати тощо), інформаційними технологіями (аудіо, відеозапис, електронна-пошта, ЗМІ, Інтернет); пошук, аналіз і відбір необхідної інформації, її перетворення, зберігання і передача.

- соціальна і трудова дієздатність, тобто здатність грати ролі громадян, спостерігачів, виборців, представників, споживачів, покупців, замовників, виробників, сімей, наприклад, здатність аналізувати ситуацію на ринку праці, діяти відповідно до особистих і суспільних інтересів, володіти етичними нормами трудових і цивільно-правових відносин.

- здатність до самовдосконалення особистості спрямована на оволодіння методами фізичного, психічного та інтелектуального саморозвитку, емоційної саморегуляції і самопідтримки, і ця здатність включає в себе правила особистої гігієни, власного здоров'я, сексуальну грамотність, внутрішню екологічну культуру і способи безпечного проживання.

- комунікативні навички необхідні, і для розвитку у студентів кожного наукового ступеня з кожного навчального предмета або в освітній сфері в освітньому процесі закріплюється достатня кількість реальних об'єктів спілкування і методів роботи з ними.

Перелік ключових компетенцій представлений у загальному вигляді і вимагає деталізації як за ступенем вивченості віку, так і з навчальних

предметів. Розробка освітніх стандартів, програм і підручників з окремих предметів повинна бути комплексною. У кожній навчальній дисципліні (галузі освіти) необхідно визначити необхідну і достатню кількість взаємопов'язаних реальних об'єктів вивчення, які формують знання, вміння, навички і методи діяльності, що становлять зміст тієї чи іншої здатності.

Серед розглянутих важливих здібностей найбільш цікавою є здатність до спілкування. На наш погляд, спілкування є одним з найважливіших, оскільки воно є визначальним чинником розвитку особистості молодого студента і визначає його соціокультурне життя.

Спрямованість компетентнісної української освіти реалізується і відрізняється досить складним чином, оскільки вимагає соціалізації особистості, самореалізації в суспільстві, визначає мотивацію особистості до самовдосконалення, формування навичок і умінь вчитися протягом усього життя. Ці напрями реалізуються через формування ключових компетентностей, які прописані в Концепції Нової української школи.

Поняття «вміння» і «здатність» є важливою категорією сучасних підходів. У теорії та методології освіти ці терміни часто використовуються розпливчасто. Одним із способів розмежування термінів «майстерність» та "здатність" є роздільний розгляд результатів роботи (того, чого потрібно досягти) та дій, що використовуються для досягнення результатів (методів досягнення). Компетентність – це окремий аспект дій, що лежать в основі ефективної роботи, і це дії, які можна оцінити.

Компетентність – це конкретний критерій, заздалегідь задана вимога до освіти студентів, компетентність-це комплексна Індивідуальна освіта людини, готовність людини і здатність діяти в будь-якій галузі.

Американський лінгвіст Н. Хомський вперше ввів термін «компетентність» у науковий побут в 1965 році. Учений заявив, що «фундаментальна відмінність між компетентністю (знанням рідної мови мовцем) і використанням (використанням реальної мови в конкретній ситуації)» полягає в тому, що компетентність може бути виражена як

сукупність знань, умінь, навичок, набутих студентом в ході навчання, і в тому, що учень може використовувати реальну мову в конкретній ситуації. Набуті знання, вміння і застосування навичок складають зміст здібностей учня. Здатність здійснювати мовні дії на основі встановлених здібностей» [58].

У той же час варто пам'ятати, що знання знаків і правил мови недостатньо для мовного спілкування. Також необхідно володіти знаннями про «культурно і соціально значимі ситуації».

Комунікативні навички є ключовими в освітньому процесі і тісно пов'язані зі спілкуванням. Учені-теоретики і практики розглядають комунікативні навички не тільки як мету навчальної діяльності, а й як одну з важливих умов формування академічної успішності молодших школярів в освітньому процесі.

Вчені, що займаються вивченням комунікативних здібностей, неоднозначно трактують це поняття. Дослідники з різних країн в різний час давали такі визначення поняттям «компетенція» і «компетентність»:

Компетенція – «соціально закріплений освітній результат» (Н. Бібік); «здатність робити щось добре, ефективно в широкому форматі контекстів з високим ступенем саморегуляції, саморефлексії, самооцінки, з швидкою, гнучкою й адаптивною реакцією на динаміку обставин і середовища; відповідність кваліфікаційним характеристикам з урахуванням вимог локальних і регіональних потреб ринків праці; здатність виконувати особливі види діяльності й робіт у залежності від поставлених завдань, проблемних ситуацій тощо» (В. Байденко); «здатність розв'язувати проблеми, що забезпечуються не лише володінням готовою інформацією, а й інтенсивною участю розуму, досвіду, творчих здібностей учнів» (С. Бондар); «створена заздалегідь вимога до навчальної підготовки того, хто навчається, як характеристика його професійної ролі» (Н. Боритко); «коло повноважень якої-небудь установи або особи; коло питань, в яких дана особа має знання, досвід» (В. Бусел); «поняття стосується роботи, сфери професійної

діяльності, в якій людина є компетентною» (Ч. Вудруф); «коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи» (О. Пометун); «освітній результат, який виявляється в підготовленості випускника, в реальному володінні ним методами та засобами діяльності, в можливостях справлятися з поставленими завданнями; форма поєднання знань, вмінь і навичок, яка дозволяє ставити і досягати мету в перетворенні навколишнього середовища» (Г. Селевко).

Компетентність – «досвідченість суб'єкта у певній життєвій сфері (змістовий наголос ставиться на досвідченості, а не на обізнаності, поінформованості суб'єкта у певній галузі)» (І. Бех); «здатність особистості діяти. Але жодна людина не діятиме, якщо вона особисто не зацікавлена в цьому. Природа компетентності така, що вона може проявлятися лише в органічній єдності з цінностями людини, тобто в умовах глибокої особистісної зацікавленості в даному виді діяльності... Отже, цінності є основою будь-яких компетенцій» (С. Бондар); «ступінь відповідності цій вимозі, ступінь засвоєння компетенції, як особистісної характеристики людини» (Н. Боритко); «поняття, що стосується людини, воно передбачає аспекти поведінки, що стоять за компетентним виконанням роботи» (Ч. Вудруф); «високий рівень кваліфікації особистості, здатність ефективно і творчо застосовувати знання у міжособистісних стосунках, виявляти індивідуальні вміння й навички» (М. Пентилюк); «складна інтегрована характеристика особистості, під якою розуміють набір знань, умінь, навичок, ставлень, що дають змогу ефективно провадити діяльність або виконувати певні функції, забезпечуючи розв'язання проблем і досягнення певних стандартів у галузі професії або виді діяльності. Компетентність є об'єктивною категорією, яка фіксує суспільно визнаний комплекс знань, умінь, навичок, стосунків тощо певного рівня, які можуть бути застосовувані в широкій сфері діяльності людини» (О. Пометун); «інтегрована здатність особистості, набута у процесі навчання» (О. Савченко); «інтегральна якість особистості, яка проявляється в її загальній здатності та готовності до

діяльності, що ґрунтується на знаннях і досвіді, які набуті в процесі навчання і соціалізації та орієнтовані на самостійну і успішну участь у діяльності» (Г. Селевко).

Уміння спілкуватися – це знання, необхідні для розуміння інших людей і вироблення власної програми мовної поведінки, що підходить для цілей, сфер, ситуацій спілкування, вона включає в себе знання основних понять лінгвістики – стилю, типу, способів з'єднання пропозицій у тексті тощо; навички та навички аналізу тексту і, нарешті, відповідні комунікативні навички – з урахуванням навичок і умінь мовного спілкування стосовно до різних сфер і ситуацій спілкування, адресату, цілі.

Комунікативні здібності – це здатність розуміти і генерувати висловлювання в різних комунікативних ситуаціях.

Комунікативні навички – це вибір і реалізація програми мовної поведінки відповідно до здатності людини орієнтуватися в умовах спілкування, здатністю систематизувати ситуацію в ході бесіди, завдань, комунікативних установок і взаємної адаптації, які виникають у учня перед вступом в комунікативний акт;

Комунікативні навички – це процес оволодіння складними комунікативними навичками і вміннями, розвиток відповідних навичок в новій соціальній структурі, знання культурних порядків і комунікативних обмежень, розуміння звичаїв і етикету в сфері спілкування, дотримання пристойності. Напрямок комунікації характерно для національного способу мислення, і це усталена здатність людини виступати в якості об'єкта комунікативної діяльності (тобто спілкування).

Комунікативні навички – оволодіння певним ступенем "технології" спілкування, розуміння певних правил, форм поведінки, результатів навчання.

Основою вміння спілкуватися є здатність комунікатора передавати акт спілкування – це набір навичок, які дозволяють брати участь у комунікації.

Загалом учені усвідомлюють багатокomпонентну природу

комунікативних здібностей, і концепція складу комунікативних здібностей різна. В останні десятиліття значна увага приділяється проблемі комунікативних навичок і відмінності між їх структурними елементами.

Виходячи з формулювання комунікативних здібностей ученими, в межах нашого дослідження використовується наступне трактування: комунікативні навички – це здатність діяти в різних ситуаціях мовного середовища, готовність людини до ведення вербальної взаємодії.

З огляду на різноманітність аспектів вивчення складу комунікативної компетентності, ми спробуємо вказати компоненти, які представляють, на нашу думку, особливу важливість:

- лінгвістичний
- дискурсивний
- прагматичний
- стратегічний
- соціокультурний.

Здатність до спілкування дозволяє виконувати дії з використанням засобів прямої мови, щоб використовувати мову як засіб комунікації. Основним принципом формування комунікативних навичок є набуті знання, вміння і практика, які дозволяють вам брати участь у мовних актах в різних формах: рецептивної (аудіювання, читання) і продуктивної (говоріння, письмо) в межах, визначених програмою. Формування комунікативних здібностей виражається в процесі спілкування і не вивчається як особиста оцінка конкретної людини. Його формування включає в себе вивчення української мови в єдності з основною стратегічною ситуацією спілкування та українською культурою, літературою, базовими навичками та вміннями володіння мовою для певного віку.

Лінгвістичний (мовний) компонент здібностей комунікатора – це «знання і вміння використовувати мовні засоби для формулювання правильно сформульованих і значущих суджень. У складі мовного компонента можна виділити словниковий запас, граматику, семантику,

фонологію тощо компетентність» [51]. Мовні компоненти передбачають розуміння структури мови, правильне використання мовних одиниць в мові і вміння зіставляти їх з культурною семантикою країни. Це вміння правильно складати граматичні і синтаксичні структури, здатність сприймати мову, організований відповідно до існуючих стандартів, вміння застосовувати мовні одиниці в цілях, використовуваних носіями мови. Лінгвістичний елемент вважається основним елементом комунікативних здібностей.

Дискурсивний елемент реалізує знання основного функціонального стилю. Побудова текстів, які виступають як засіб комунікації; різні типи дискурсів і правила їх побудови; методи побудови риторичних структур, композиційної мови і жанрових форм [34].

Поняття «дискурс» почало використовуватися в теорії мовної освіти в 20 столітті, в 70-х роках, і означало послідовний набір пропозицій або мовних актів. У сучасній освітній практиці дискурс – це «складна комунікація», яка, крім тексту, включає екстралінгвістичні чинники, необхідні для розуміння тексту (знання про світ, думки, установки, цілі реципієнта). Текст – це носій інформації і зразок використання певних матеріалів у мові. Слід пам'ятати, що головним в акті комунікації є не зміст тексту, а вираз і виконання комунікативних завдань партнера, текст є засобом досягнення цих цілей.

На відміну від текстів, дискурс – це приклад реалізації певного комунікативного наміру в контексті конкретної комунікативної ситуації по відношенню до партнера, який є представником іншої культури, виражений певними мовними і невербальними засобами. Таким чином, дискурс – це не тільки продукт мовленнєвої діяльності, а й процес його створення, який визначається контекстом спілкування і умовами комунікації.

Основні принципи, на яких ґрунтується формування дискурсивних здібностей:

1. Дискурс займає центральне місце в освітній системі міжкультурної комунікації.

2. Перед початком навчання необхідно вибрати тип дискурсу.

3. Знайомство з конкретним дискурсом повинно базуватися на реальних ситуаціях спілкування, представниках інших культур, аудіовізуальних презентаціях, що представляють їхню мову та невербальну поведінку.

4. Набуття навичок створення / сприйняття дискурсу включає 3 етапи:

а) підвищення кваліфікації (вступна бесіда викладача із зазначенням мети спілкування, презентація дискурсу, контроль розуміння, аналіз ситуацій);

б) навчання (сприйняття і аналіз декількох однотипних дискурсів, вправи на інтеграцію мовних засобів, відтворення дискурсів);

в) практика: керована комунікація (створення/розуміння дискурсів), вільна комунікація (створення/розуміння акту комунікації з використанням досліджуваного типу дискурсів, виходячи з проблемної ситуації інокультурного середовища). Основні компоненти ситуації мовного спілкування навколишнього світу (комунікація умов), соціолінгвістичний аспекти комунікації, типи дискурсів (домашній, культура, освіта), стан комунікацій.

Тип дискурсів – це тип, який використовується в повсякденному житті, в сфері неформального спілкування, тобто в дискурсах побутового, культурного та освітнього характеру. До них відносяться повідомлення на побутові/культурні теми. Запити на одну і ту ж тему: прохання, опису дій, фактів, явищ; вираження згоди/незгоди; схвалення, звинувачення, суперечки. Після вибору типу дискурсу визначається ситуація офіційного або неформального спілкування, в якій використовується цей тип:

- у сфері побуту: вдома о 7 годині, зустріч з друзями, похід в магазин, до лікаря тощо,;

- проблемні ситуації: відносини між батьками і дітьми, проблема грошей, кодекс поведінки в суспільстві;

- за фахом він бере участь у ділових переговорах, угодах, участі у зустрічах, діловому спілкуванні, проєктах тощо.

Після вибору ситуації встановлюється можливий стан комуніканта і його комунікативні завдання. Це можуть бути батьки і діти, однолітки, друзі, керівники і члени зарубіжних делегацій, учасники ділових зустрічей.

Отже, для реалізації дискурсивного елемента комунікативних здібностей необхідно мати набір типів дискурсів, вибирати той тип дискурсів, який відповідає цілям спілкування, і, враховуючи стан мовного партнера, складати реальні дискурси відповідно до сфери спілкування і ця ситуація.

Практичний (соціальний) компонент відображає здатність і готовність до вербального контакту з іншими людьми, вміння орієнтуватися в комунікативній ситуації і вибудовувати спілкування відповідно до комунікативними намірами і здібностями партнера по спілкуванню. Готовність до контакту складається з потреб, мотивації, позитивного ставлення до майбутнього співрозмовника і безпосередньої самооцінки. Здатність людини орієнтуватися в соціальних ситуаціях і управляти ними проявляється в умінні здійснювати комунікативні контакти відповідно до цілей і завдань спілкування.

Практичні компоненти формуються розумінням дискурсу (правила організації висловлювань і об'єднання їх у тексти), функціональним свідомістю (правильне використання висловлювань для вирішення різних комунікативних завдань), умінням схематично будувати мова (послідовне формулювання висловлювань в залежності від ситуації взаємодії) [32].

Стратегічний елемент характеризується як здатність людини визначати мету своєї освітньої діяльності та планувати діяльність для досягнення своїх цілей. Виконувати заплановані дії, розробляти стратегії та оцінювати результати власної діяльності.

Соціолінгвістичний елемент являє собою соціокультурні умови для використання мови, це здатність розуміти думки інших людей і генерувати

приватні мовні висловлювання в усній і письмовій формі в залежності від ситуації спілкування. Це знання того, як висловлювати думки за допомогою мови, знання правил мовної поведінки, яке дає можливість організовувати і виконувати мовні дії. Таке розуміння соціокультурної складової засноване на визначенні мови як «способу використання мови в процесі мовленнєвої діяльності для формування і формулювання думок» [58]. У межах соціолінгвістичного компонента розглядають лінгвістичні маркери соціальних відносин (привітальні вирази, формальні і неформальні форми спілкування), норми ввічливості, вираження народної мудрості, діалекти і прислівники мовців.

Таким чином, здатність до спілкування являє собою цілісне, відносно стійке, холістичну освіту, що виявляється в поведінці і індивідуально-психологічних і особистісних особливостях конкретного індивіда в процесі спілкування. Незважаючи на відмінності в розумінні компонентів комунікативних навичок, всі автори сходяться на думці, що комунікативні навички – це здатність встановлювати і підтримувати необхідний контакт з іншими людьми. Комунікативні навички – це рівень оволодіння комунікативною поведінкою, що дозволяє оцінювати ситуацію спілкування, сприймати, розвивати, передавати інформацію, встановлювати контакт, планувати і організовувати, забезпечувати потік ефективної комунікації, що призводить до ефективної реалізації освітніх цілей і особистих інтересів, тобто це складова здатності до спілкування.

Учені виділяють 5 етапів, або рівнів, розвитку комунікативних навичок:

- 1) перша навичка, показником якої є усвідомлення мети дії, пошук шляхів її досягнення, заснований на вже набутих знаннях і сформованих навичках, а діяльність заснована на пробах і помилках;
- 2) некваліфіковані дії, засновані на знаннях про те, як виконувати раніше придбані безсистемні дії;
- 3) індивідуальні загальні навички, в структуру яких входять

високорозвинені, але прості навички, необхідні для різних видів діяльності (тобто вміння планувати діяльність, організаторські здібності тощо);

4) це високорозвинена навичка, структурою якої є творче використання знань, при якому визнається не тільки мета, а й мотивація до вибору способів її досягнення;

5) майстерність – це творче використання різних навичок [52, с.125].

Отже, комунікативні вміння знаходять свою практичну реалізацію в компетентнісному підході до здобуття освіти, становлять елемент комунікативної компетентності. Ці вміння є практичним вираженням мовної освіченості людини, їхня висока / низька ступінь вияву зумовлена умова компетентнісного підходу, складниками комунікативної компетентності, зокрема засвоєними знаннями, критичним мисленням, психо-емоційним рівнем розвитку людини тощо. У наступних частинах цього дослідження спробуємо з'ясувати, яким чином сформувати комунікативно-мовленнєві уміння учнів початкової школи, шляхи формування комунікативно-мовленнєвих умінь як визначального складника мовно-мовленнєвої особистості дитини.

1.2. Зміст роботи з формування комунікативно-мовленнєвих умінь учнів молодшого шкільного віку

У системі початкової освіти українська мова займає лідируючі позиції як навчальна дисципліна, оскільки спрямована на формування функціональної грамотності та комунікативних навичок молодших школярів. Вивчення української мови в класі початкової школи є наступним етапом системи мовної освіти та мовного розвитку після дошкільної освіти, і воно необхідне для підготовки випускників початкової школи до подальшої освіти.

Система української мови на початковому рівні в курсі закладено набір понять, норм і розпорядку, які взаємодіють один з одним і є основою для

інтелектуального та комунікативного розвитку учня. Таким чином, курс має когнітивну та комунікативну спрямованість при розгляді різних розділів і тим.

Курс української мови включає в себе такі змістові лінії: «Взаємодіємо усно», «Читаємо», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовні явища», навколо яких групуються факти, поняття і феномени мови, що підлягають вивченню в 1–4 класах. Розподіл навчального матеріалу відповідає схемі «мова – текст – речення – слово».

Зміст, що забезпечує формування комунікативної компетентності, включає в себе:

1. Мову і мовне спілкування. Виступ усно і письмово, монологічне мовлення (розповідь, міркування, опис, комбінація типів монологу) і діалогічне мовлення.

2. Мовну діяльність. Види мовленнєвої діяльності: читання, прослуховування, говоріння, письмо. Розуміння інформації тексту, передачу змісту. Виклад змісту прочитаного або почутого (докладний, стислий, вибірковий). Створення усних і письмових монологічних і діалогічних висловлювань різного комунікативного спрямування.

3. Текст. Текст як мовний продукт. Тема, мікротеми. Типи обробки тексту (план, конспект). Текстовий аналіз.

4. Функціональні різновиди мови. Стилї мови, сфера застосування, стильові жанри.

Мовна діяльність реалізується у формі слухання, говоріння, читання, письма.

1. Аудіювання. Усвідомлення мети і ситуації мовного спілкування. Правильне сприйняття усного мовлення. Прослуховування інформації, що міститься в запропонованому тексті, визначення основної ідеї тексту, доведення його змісту до відома з проблеми.

2. Говоріння. Підбір мовних засобів відповідно до цілей і умов для ефективного вирішення комунікативних завдань. Практичне оволодіння

інтерактивною мовою. Ви отримаєте такі навички, як починати розмову, підтримувати, зупиняти та привертати увагу. Практичне оволодіння формою усних монологів відповідно до навчальних завдань. Освоїте норми мовного етикету в ситуаціях педагогічного і повсякденного спілкування (вітання, розставання, вибачення, доброзичливість, вимоги). Дотримання орфографічних норм і правильна інтонація.

3. Читання. Розуміння навчального тексту. Вибіркове читання для пошуку необхідних матеріалів. Пошук інформації, зазначеної в тексті. Формулювання простих висновків на основі інформації, що міститься в тексті. Інтерпретація та узагальнення інформації, що міститься в тексті. Аналіз і оцінка змісту, особливостей мови, структури тексту.

4. Це лист, що враховує гігієнічні вимоги даного виду навчальної роботи, оволодіння чітким і акуратним листом. Перепишуйте, пишіть під диктовку згідно вивченим правилам. Письмовий виклад (докладний, вибіркового) змісту почутого і прочитаного тексту. Створення невеликого тексту (твори) на задану тему (на основі вражень, літературних творів, сюжетних картин, серії малюнків, репродукцій картин художників, оцінки відеофрагментів тощо) [7, с. 146-156.].

Ці види мовної діяльності вважаються основним видом взаємодії людини в процесі вербального спілкування. За характером мовного спілкування мовна діяльність підрозділяється на тип, який здійснює вербальне спілкування, і тип, який здійснює письмове спілкування. До видів мовної діяльності, що здійснюють вербальне спілкування, відносяться аудіювання і говоріння. Письмо і читання – більш складні види мовленнєвої діяльності. Залежно від структури мовних дій учням необхідно сформулювати 4 групи навичок, які забезпечують орієнтацію в ситуаціях спілкування, планування змісту мови, формулювання думок або розуміння їх. Здійснювати самоконтроль за вимовою, сприйняттям співрозмовником і розумінням мови партнера. У методиці викладання української мови ці навички називаються навичками спілкування або комунікативно-мовними вміннями [28, с.45].

Структура сприйняття мови (говоріння і аудіювання):

1. Орієнтація в ситуаціях спілкування. Здатність розуміти, чому і за яких обставин сприймається той чи інший вираз.

2. Планування. Здатність розуміти загальний характер повідомлення, його тему, мету і подальше продовження за назвою, початку та іншими зовнішніми ознаками.

3. Впровадження програми. Уміння розуміти смислове навантаження змісту слова, його форму, структуру і інтонацію. Виділяти елементи мови: окремі факти, інформацію, мікротеми, визначати по ним загальну тему тексту; визначати основну інформацію і допоміжну, відому і нову, особливо важливу тощо розуміти розвиток мислення автора; його основні ідеї; під час спілкування дотримуватися норм поведінки.

4. Контролювати. Уміння розуміти текст, глибину проникнення в його зміст, розуміти позицію автора і формулювати своє ставлення до нього. Використовуйте методи, щоб покращити своє розуміння повідомлення.

Структура для створення висловлювань:

1. Орієнтація в ситуаціях спілкування. Здатність розпізнавати, що являє собою вислів, кому воно адресовано, за яких обставин і з якою метою воно створено.

2. Планування. Вміння розуміти основні ідеї теми і вираження. Сплануйте розвиток мислення, можливі мікротеми, їх послідовність, приблизний зміст кожної частини майбутнього тексту.

3. Реалізація програми. Уміння формулювати думки і підпорядковувати їх розкриттю тим і основних ідей. Дотримуватися норм літературної мови. Вибирайте мовні засоби з урахуванням завдань мови, адресата, умов спілкування, основних ідей і змісту даної частини тексту. Забезпечує розвиток мислення від пропозиції до пропозиції і зв'язок окремих пропозицій і частин тексту. Дотримуйтесь норм мовного спілкування. мовна поведінка.

4. Контроль. Уміння оцінювати зміст висловлювання з точки зору теми, основних ідей, послідовності викладу. Використовувані мовні засоби з точки

зору завдань виступу, основних ідей, вимог культури мовлення. Етичні аспекти мовної поведінки. Якщо дозволяють умови, змініть формулювання.

Існує багато подібності між усною та письмовою мовою, і основою для розвитку усного мовлення можуть бути навички, спільні для усного та письмового послідовного мовлення.

Рекомендується, щоб учні сформували такі навички:

- 1) орієнтуватися в умовах спілкування, мовної ситуації (з ким і за яких обставин);
- 2) вимовляти слово чітко, відповідно до орфоепічним стандартом, щоб отримати точну інформацію;
- 3) вести діалог: вступати в бесіду, підтримувати її за допомогою реплік, висловлювати і переконувати, а також раціонально використовувати невербальну комунікацію під час розмови;
- 4) використовувати і правильно вибудовувати етикетні висловлювання: прохання, запрошення, побажання, телефонні розмови (ситуація-абонента немає вдома, прохання передати інформацію);
- 5) відтворювати зміст тексту, ґрунтуючись на плані.

Для формування та вдосконалення писемного мовлення у претендентів на отримання початкової освіти необхідно сформувати наступні навички:

- 1) читати осмислено, дуже вільно і виразно, передаючи як наміри автора, так і його ставлення до читання;
- 2) відповідно до вимог каліграфії і правилами орфографії і пунктуації, легко читається і пишеться;
- 3) виявляти незрозумілі слова, вирази, зображення і пояснювати їх зміст за допомогою питання, лексики, контексту та інших доступних довідкових джерел;
- 4) розвивати навички та вміння працювати з текстами (вміння бачити смислову частину, їх взаємозв'язок, визначати основні ідеї);
- 5) стимулювати розвиток потреби в створенні власного тексту з різною стилістичною розміткою.

Але ці навички слід конкретизувати в зв'язку із завданням роботи над розвитком зв'язного мовлення.

Г. Коваль розробила і сформулювала сім основних комунікативних умінь, які складають зміст роботи з розвитку зв'язного мовлення школярів:

1. «Здатність розкривати тему висловлювання.
2. Здатність розкривати основну мету висловлювання.
3. Здатність збирати матеріал для висловлювання.
4. Здатність систематизувати матеріал, зібраний для висловлювання.
5. Уміння покращувати писемність (для письмової мови).
6. Можливість побудови ствердження в певній формі композиції.
7. Здатність правильно висловлювати свої думки (з точки зору норм літературної мови) чітко, як можна яскравіше і ясніше» [28, с. 36].

Пропонований перелік спеціальних навичок, що входять у систему комунікативних і мовних умінь, не є вичерпним і може бути доповнений новими мовними навичками залежно від рівня і якості сформованості базових навичок. Використання даної системи для розвитку комунікативних і мовних навичок можливо в будь-якому курсі шкільної програми. Це створює умови для освоєння універсальних освітніх програм під час реалізації національних освітніх стандартів. Для ефективної організації виховної роботи вчителі використовують певні методи і прийоми.

Метод навчання (від грецького *methodos* – «спосіб, як досягти мети») – це система послідовних і взаємопов'язаних дій учителів і учнів, яка забезпечує засвоєння навчального матеріалу. Метод – це «дидактична категорія; методика української мови використовує їх, інтерпретує з точки зору предмета, а також розвиває і впроваджує себе, обумовлена особливостями предмета» [32].

Метод навчання можна вважати ще одним кроком у практичному застосуванні цього методу. Послідовність цих кроків у процесі реалізації методу призводить до мети навчання.

Розглянемо класифікацію методів і прийомів навчання за характером

пізнавальної діяльності [29, с.39].

Рецептивний метод (або пояснювально-роз'яснювальний) характеризується взаємозв'язком і взаємозалежністю між учителем і діяльністю дитини. У діяльності вчителя це проявляється в розповіданні історій, читанні книг, прослуховуванні записів, використанні картин, малюнків, фільмів тощо. Метод вимагає різних засобів (вербальних, візуальних, практичних) і форм прояву симптомів (мова і слухання, демонстрація і спостереження), але його дидактична суть завжди одна і та ж – усвідомлене сприйняття, запам'ятовування учнями [29, с. 41].

Метод відтворення є засобом активного засвоєння учнями досліджуваного матеріалу при його відтворенні. Це пов'язано з пошуковою активністю учнів при вирішенні проблемних завдань. Розрізняють методи відтворення повного відтворення і часткового відтворення. Реалізація репродуктивного методу може бути пов'язана з відтворенням правил напам'ять або відповідно до алгоритму. Репродуктивний метод часткового відтворення полягає в експресії, розширенні, скороченні і редагуванні меж тексту. Ці методи спрямовують учнів на творче перетворення тексту і вимагають від них активної діяльності [29, с. 45].

Репродуктивні та продуктивні методи співвідносяться з методами імітації, методами комунікації та методами конструювання.

Метод імітації спрямований на розвиток мови учня з використанням зразків. Зразок – це мовне середовище, що оточує дитину, розвиває його і формує відповідні комунікативні та мовні навички. Це досягається за рахунок систематичної роботи з навчальними текстами, спрямованої на розвиток креативності, «засвоєння певних аналітичних і синтетичних навичок, необхідних для розвитку мови» [51]. Поняття імітації означає наслідування, відтворення чого-небудь. Але варто розрізняти позитивне значення цього слова і його імітацію в негативному сенсі. У першому випадку мова йде про відтворення матеріалу, що передбачає певний ступінь самостійності учня, пізнавальну активність і механічну пам'ять, що

відображає суть догматичних методів відтворення, заснованих на копіюванні. Метод заснований на теорії мовної діяльності і спрямований на створення мовних ситуацій, що визначають мотивацію поведінки учнів. Учні розуміють, в якому середовищі, для кого і з якою метою використовується текст. Метод комунікації включає в себе виконання всіх етапів мовної діяльності в логічному порядку, починаючи з орієнтації на тему майбутнього тексту і закінчуючи отриманням зворотного зв'язку. Тому даний метод має великий потенціал для стимулювання і розвитку творчої та пізнавальної діяльності учнів.

Метод конструювання тісно переплітається з методом імітації, оскільки він орієнтує учнів на отримання теоретичних знань при аналізі навчальних текстів-зразків і застосуванні вивченого на практиці відповідно до теорії мовленнєвої діяльності. Учні використовують накопичені теоретичні та практичні матеріали як допоміжний робочий інструмент для узагальнення, систематизації та побудови текстів [56, с.29].

Усні методи – які займають основне місце в системі педагогіки. Усні методи діляться на типи: розповідь, пояснення, бесіда, лекція тощо.

Розповідь – це усне, образне, послідовне виклад невеликого обсягу матеріалу. Метод викладу матеріалу полягає в тому, що він по суті є розповіддю і використовується для викладу фактів, прикладів, описів подій, явищ і корпоративного досвіду, які характеризують літературного персонажа розповідь може поєднуватися з іншими методами: поясненнями, бесідами, вправами. Розповідь часто супроводжується демонстраціями, такими як наочні посібники, експерименти та фільми.

Опис – це монологічна форма викладу. Під описом слід розуміти усну інтерпретацію малюнка, істотних властивостей досліджуваного об'єкта, окремих понять, явищ. Опис характеризується тим, що воно засноване на фактичних даних і направлено на виявлення істотних аспектів об'єктів і явищ, характеру і порядку подій, розкриття суті окремих понять, правил і законів. Під час пояснення рекомендується регулярно просити учнів

підтримувати увагу та пізнавальну активність.

Бесіда є одним із найпоширеніших методів дидактичної роботи, коли вчителі допомагають учням зрозуміти новий матеріал, створюючи складну систему запитань або засвоюючи те, що вже вивчено.

Залежно від мети уроку використовуються різні види бесіди:

- евристична бесіда (від грецького «Еврика» – знайдений, відкритий) використовується при вивченні нових матеріалів.

- репродуктивна бесіда (тестована) спрямована на закріплення раніше вивченого матеріалу в пам'яті учня і перевірку ступеня його засвоєння.

Систематизована бесіда проводиться з метою систематизації знань учня після вивчення теми або розділу уроку, в якому повторюється Узагальнення.

Успіх бесіди залежить від точності поставлених питань.

Усний метод – один з найбільш ефективних методів навчання і виховання. Успіх усних методів, використовуваних у процесі навчання, залежить від уміння викладача правильно побудувати пояснення, а також від здатності учня розуміти зміст матеріалу усно. Неможливо визнати, що усний метод відокремлений від інших методів і перебільшувати його важливість. Цей метод є ядром процесу навчання, і всі інші методи засновані на ньому.

Важливими вміннями, якими повинні оволодіти молодші школярі на уроках української мови, є такі комунікативно-мовленнєві вміння:

1. Уміння орієнтуватися в ситуації спілкування.

Прийоми:

- визначення мети і завдання висловлювання;
- визначення адресата висловлювання;
- визначення ситуації створення висловлювання;
- зіставлення завдання висловлювання і його зміст щодо їх відповідності.

2. Уміння розкривати тему й основну думку висловлювання.

Прийоми:

- визначення теми висловлювання;
- порівняння декількох висловлювань та визначення загальної теми;
- порівняння декількох запропонованих тем і вибір однієї;
- складання власного висловлювання на запропоновану тему;
- називання висловлювання відповідно до теми;
- формулювання основної думки висловлювання;
- називання висловлювання відповідно до основною думкою;
- визначення змісту тексту за заголовком;
- порівняння декількох названих висловлювань та визначення заголовків, що передають тему і основну думку;
- знаходження і видалення з висловлювань речень, які не відповідають темі висловлювання;
- складання висловлювання, яке розкриває запропоновану основну думку.

3. Уміння будувати висловлювання в певній композиційній формі залежно від типу і стилю мовлення.

Прийоми:

- визначення типу висловлювання за заголовком;
- питання до тексту і визначення його типу;
- порівняння трьох висловлювань та визначення типу кожного;
- виділення структурно-сміслових частин розповіді, опису або міркування;
- відновлення деформованих висловлювань (якщо висловлювання складається з різних структурних частин, узятих з опису, міркування або оповідання);
- складання казки за опорними словами і запропонованою схемою;
- складання висловлювання за певним початком (або кінцем);
- знаходження порівняльного звороту в описі і заміна його синонімічним, використовуючи слова: як, немов, наче;

- пошук у розповіді, описі або міркуванні відповідей на запитання (Що трапилося? Коли? Як це сталося? Який? Чому? Навіщо? та ін.);

- визначення за стилістичним оформленням висловлювання його автора і адресата.

4. Уміння висловлювати свої думки правильно, з точки зору норм літературної мови.

Прийоми:

- підбір слів, найбільш схожих за змістом, для побудови речень;
- складання словосполучень за питаннями;
- редагування висловлювання, у якому активно присутні так звані «зайві слова»;
- складання речень;
- вміння редагувати деформоване висловлювання.

Неможливо і систематично неправильно навчати дітей всім навичкам відразу, наприклад, вмінню складати план викладу, збирати матеріали для викладів, редагувати висловлювання з точки зору літературних норм. Необхідно поступово переходити від однієї навички до іншого, але тільки в цьому випадку можна домогтися формування кожної навички.

Розкриття учнями взаємозв'язку між навичками дозволяє їм усвідомити важливість кожного мікроосвіти в системі макроосвіти. Таким чином, формування однієї навички забезпечує формування іншої [7, с.25].

Отже, ми розглянули основні методи і прийоми розвитку мови. Ці типи методів взаємодіють один з одним у процесі навчання і взаємозалежні, утворюючи незамінну систему, яка виступає сполучною ланкою в єдиному процесі формування комунікативних і мовних навичок у молодших школярів. Сьогодні не існує єдиної точки зору на питання класифікації методів навчання, і жодна з розглянутих класифікацій не повинна братися до уваги на етапі вибору і в процесі впровадження того чи іншого методу навчання.

Комунікативні навички та мовні вміння є важливою частиною загального комплексу універсальних навчальних дій учнів, що забезпечують не тільки підвищення ефективності навчання, а й невід'ємний компонент соціалізації дітей молодшого шкільного віку.

Сформовані комунікативні та мовленнєві навички забезпечують соціальні здібності, навички інтерактивного спілкування, продуктивної взаємодії та співпраці з однолітками та дорослими.

Необхідність формування комунікативних і мовних навичок у початковій школі обумовлена вимогами державних освітніх стандартів початкової освіти. До основних комунікативних навичок і мовних умінь, що становлять зміст роботи з розвитку зв'язного мовлення молодших школярів, відносяться вміння чітко формулювати основні ідеї мови; вміння правильно висловлювати свої думки (з точки зору норм літературної мови), чітко, дохідливо і максимально яскраво.

Предмет «Українська мова» спрямований на формування функціональної грамотності та комунікативних навичок молодших школярів, тому для ефективної організації виховної роботи на уроках початкової школи в системі предметів початкової школи необхідно звернутися до певних методів і прийомів формування комунікативних і мовних навичок.

РОЗДІЛ 2.

ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ УЧНІВ 2 КЛАСУ

2.1. Діагностика рівня комунікативно-мовленнєвих умінь другокласників

Дослідно-пошукова робота з формування комунікативно-мовленнєвих умінь здійснювалася на базі Сербинівської гімназії Северинівської сільської ради Вінницької області. У дослідженні брали участь 22 учнів 2-В класу.

Метою дослідно-пошукової роботи була перевірка в дослідному навчанні розробленого комплексу вправ, спрямованого на формування комунікативно-мовленнєвих умінь другокласників на уроках української мови. На першому етапі проводилася діагностика комунікативно-мовленнєвих умінь учнів, на другому – розроблений комплекс вправ впроваджувався в освітній процес, на третьому – проводилася контрольна діагностика для виявлення досягнутого рівня розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь.

Було проведено бесіду з учителями початкової школи за такими питаннями:

1. Чому, на вашу думку, навички спілкування є важливою складовою навчання в початковій школі?
2. Чи вважаєте ви використання зв'язків між предметами ефективним засобом формування комунікативних навичок?
3. На яких уроках ви можете сформувати комунікативні навички?
4. Чи використовуєте ви у своїй роботі комунікацію? Якщо так, то які предмети ви найчастіше поєднуєте?
5. За допомогою яких засобів ви розвиваєте комунікативні навички своїх здобувачів початкової освіти?
6. За якими критеріями визначається рівень комунікативних навичок

учнів початкових класів?

7. З якими труднощами ви стикаєтеся на уроках мовно-літературної освітньої галузі під час формування комунікативних навичок молодших школярів?

8. Чи вважаєте ви, що формуванню комунікативних навичок учнів в програмах і підручниках початкової школи приділяється достатня увага?

9. Які сучасні методи та інноваційні технології використовуються для розвитку комунікативних навичок учнів?

10. Які пропозиції ви хотіли б внести для покращення освітнього процесу щодо формування комунікативних навичок молодших школярів на уроках української та англійської мов, літературного читання? Чи хочете ви покращити освітній процес щодо формування комунікативних навичок у юних студентів на уроках української та англійської мов? Діагностичним інструментарієм визначення комунікативної компетентності молодших школярів була сформована та проведена анкета «Мотиви вибору друга».

Дана анкета призначена для визначення особливостей взаємин дитини в діаді. Анкета спрямована на виявлення мотивів дружби з конкретною людиною. Кожен учасник опитування отримує роздруковану анкету. Залежно від мети дослідження, від кількості близьких друзів кожного випробуваного, випробуваному може бути надано кілька анкет (максимальна кількість фіксовано, наприклад, 5).

Інструкція

У вас є друзі. Вкажіть його ім'я в анкеті. Це може бути справжнє ім'я або псевдонім. Чому ви з ним дружите? Виберіть кілька причин (не більше 5) зі списку нижче та позначте їх.

Завдання

Ім'я друга (справжнє чи вигадане):

1. Тому що він цікавий і з ним можна спілкуватися.
2. Тому що він не жадібний.
3. Тому що ми живемо по сусідству.

4. Тому що ми разом ходимо в одну секцію.
5. Тому що ми давно вчимося в одній школі.
6. Тому що ми провели літні канікули разом.
7. Тому що з ним цікаво.
8. Тому що він багато знає.
9. Тому що це вчить нас робити домашні завдання разом.
10. Тому що ми обмінюємося книгами.
11. Тому що ми разом граємо на комп'ютері.
12. Тому що він такий сильний і захищає мене.
13. Тому що він мені подобається.
14. Тому що мені потрібен такий друг (дівчина).

Обробка результатів

У разі індивідуального консультування проводиться тільки якісний аналіз. При аналізі даних для групи розраховується відсоток конкретної відповіді від загального числа зібраних опитувань.

Критеріями визначення рівня сформованості комунікативно-мовленнєвих умінь були такі вміння:

- вміння орієнтуватися в ситуації спілкування;
- вміння розкривати основні ідеї теми і висловлювання;
- вміння вибудовувати висловлювання в певній формі побудови;
- вміння висловлювати свої думки коректно (з точки зору норм літературної мови), точно, дохідливо і виразно.

За цими критеріями були розроблені показники, які відображені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Критерії і показники рівня розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь

Критерії	Показники		
	Високий	Середній	Низький

Уміння орієнтуватися в ситуації спілкування	Дитина активна в спілкуванні, вміє слухати і розуміти мову, бере участь в спільному вирішенні проблеми, користується формами мовного етикету, вміє домовлятися	Учень слухає і розуміє мовлення, бере участь у спілкуванні частіше за ініціативою інших; не завжди вміє домовлятися і вести діалог	Дитина малоактивна і небалакуча в спілкуванні, рідко користується формами мовного етикету, не вміє вести діалог і домовлятися з однолітками
Вміння прояснити тему і сформулювати основні ідеї виступу	У дитини мовне вміння сформовано на відмінному або достатньому рівнях: логічно, послідовно розкриває тему, не порушує послідовності викладу думки	В учня мовне вміння сформовано частково, а саме: розкривається тема висловлювання, але порушується послідовність викладу думки	У дитини мовне вміння не сформовано, а саме: є значні відхилення від теми, порушується послідовність викладу думки
Уміння правильно висловлювати свої думки (з точки зору норм літературної мови), точно, дохідливо і	Дитина висловлює свої думки правильно, точно, ясно у складанні речення, тексту (створює речення за питаннями, відновлює деформований	Дитина не зовсім точно і правильно висловлює свої думки у складанні речень, тексту; (допускає незначні помилки у складанні речень і у відновленні	Учень не може точно і правильно висловити свої думки у складанні речень (допускає значні помилки в складанні речень і у відновленні деформованого

виразно	текст)	деформованого тексту)	тексту)
Вміння будувати твердження в певній формі побудови	Дитина буде висловлювання в певній композиційній формі залежно від типу і стилю мовлення	Учень частково буде висловлювання в певній композиційній формі	Дитина не може вибудувати висловлювання в певній композиційній формі

З метою констатування наявного рівня мовно-мовленнєвої компетентності в учнів експериментальної і контрольної груп було проведено усну самотійну роботу, з повним поясненням учнів, чому саме ця відповідь є правильною. Робота передбачала завдання з теми «Іменник» за підручником «Українська мова та читання» (М. Вашуленко) [12]:

1. Іменник – це...

- А. Частина слова;
- Б. Частина мови;
- В. Частина речення.

2. Іменник позначає:

- А. Назви предметів;
- Б. Ознаки предметів;
- В. Дії предметів.

3. Іменник відповідає на запитання:

- А. Що робить? що зробить?
- Б. Який? яка? яке? які?
- В. Хто? що?

4. Іменники змінюються:

- А. За числами, відмінками;
- Б. За числами, відмінками та мають рід;

В. За частинами, назвами, формами.

5. *Вибери рядок, у якому всі іменники позначають назви неістот:*

- А. Дощ, сонце, дружба;
- Б. Книга, Сашко, Марічка;
- В. Стіл, машина, білчення.

6. *Вибери рядок, у якому всі іменники – власні назви:*

- А. Вітер, Земля, море;
- Б. Мелітополь, Україна, Іван;
- В. Дерево, квітка, Дніпро.

7. *Вибери рядок, у якому всі іменники належать до чоловічого роду:*

- А. Урок, планшет, парубок;
- Б. Літак, зірка, печиво;
- В. Вантаж, птах, верба.

8. *Вибери рядок, у якому всі іменники вживаються тільки у формі множини:*

- А. Кросівки, стільці, паляниці;
- Б. Ножиці, двері, штани;
- В. Окуляри, ворота, сини.

9. *У якому рядку наведено іменники з речення «В Азовському морі водяться дельфіни, бички, камбала, пеленгас»?*

- А. Море, бички, водяться;
- Б. Азовське, камбала, дельфіни;
- В. Море, дельфіни, бички, камбала, пеленгас.

10. *Вибери рядок, у якому всі іменники записані правильно:*

- А. Київ, барсик, річка;
- Б. Мурзик, Джек, Запоріжжя;
- В. Одеса, сергій, Дунай

11. *Вибери рядок, у якому всі іменники відповідають на питання що?*

- А. Поле, лісник, озеро;

Б. Курча, Олег, будинок;

В. Щастя, весна, вікно.

12. Вибери рядок, у якому всі імена та прізвища записані правильно:

А. Олена Іванова, Сашко федоров;

Б. Семен Дмитренко, Євген Петров;

В. Ганна Сергієнко, Ігор павлов.

З цією темою учні були ознайомлені раніше і вчитель не застосовувала інтерактивні методи і прийоми навчання під час вивчення цієї теми.

Підсумковий аналіз самостійної роботи проведеної на констатувальному етапі експерименту у експериментальній та контрольній групах, дозволив нам виокремити три рівні розвитку мовно-мовленнєвої компетентності молодших школярів: високий, середній та низький.

Для оцінки сформованості комунікативно-мовленнєвих умінь за цими критеріями і показниками ми використовували такі методики:

- «Рукавички» [56];
- спеціальні діагностичні завдання в межах комплексної роботи.

1. Методика «Рукавички».

Мета: вивчення стосунків дітей з однолітками й уміння орієнтуватися в ситуації спілкування.

Діагностика за цією методикою проводилася у вигляді гри. Дітям, які сидять парами, дали по одному зображенню рукавички і попросили прикрасити їх так, щоб вони склали пару, тобто були б однаковими.

Відповіді на кожне питання залежали від правильності і повноти, оцінювалися за трибальною шкалою, відтак було визначено рівень сформованості комунікативно-мовленнєвих умінь:

- високий рівень (3 бали) – рукавички прикрашені однаковими або дуже схожими візерунками;
- середній рівень (2 бали) – схожість часткова (окремні ознаки (колір або форма деяких деталей) збігаються, але є і помітні відмінності);
- низький рівень (1 бал) – у візерунках переважають відмінності або

взагалі немає подібності.

2. Спеціальні діагностичні завдання в межах комплексної роботи.

Мета: виявлення комунікативно-мовленнєвих умінь в учнів.

Відповіді на кожне питання завдань залежно від правильності і повноти, оцінювалися за трибальною шкалою, відтак визначався рівень сформованості комунікативно-мовленнєвих умінь:

- високий рівень – 3 бали;
- середній рівень – 2 бали;
- низький рівень – 1 бал.

Таблиця 2.2

Характеристика завдань комплексної роботи

№	Уміння	Максимальний бал
I. Вміння розкривати тему й основну думку висловлювання		
1.	Передати основну думку абзацу	1
2.	Визначати тему тексту	1
3.	Порівняти кілька запропонованих заголовків і вибрати з них найбільш доречний	1
II. Уміння висловлювати свої думки правильно (з точки зору норм літературної мови), точно, ясно і чітко		
1.	Скласти речення за запитаннями	1
2.	Відредагувати деформований текст	2
III. Уміння будувати висловлювання в певній композиційній формі		
1.	Скласти висловлювання за запропонованим початком	3

В результаті дослідження було виявлено, що 8 пар показали високий рівень (це 16 дітей – 80%). У них було помітне усвідомлене прагнення до співпраці, доброзичливо йшли на контакт, брали участь у спільному вирішенні проблеми, сформовано вміння орієнтуватися в ситуації

спілкування. Дві пари (4 дитини – 20%) вибірково брали участь в діалозі, що відповідало середньому рівню. Низький рівень не був виявлений.

Таким чином, більшість дітей показали високий рівень комунікативних умінь.

Кількісні результати діагностики рівня розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь у межах комплексної роботи представлені в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Результати комплексної діагностичної роботи

Ім'я учня	Уміння розкривати тему і основну думку висловлювання			бал	рівень	Вміння висловлювати свої думки правильно (з точки зору норм літературної мови), точно, ясно		бал	рівень	Уміння будувати висловлювання в певній композиційній формі	рівень
	1 б.	1 б.	1 б.			1 б.	2 б.			3 б.	
В'ячеслав В.	0	1	1	2	С	1	1	2	С	1	Н
Олена В.	1	1	1	3	В	1	2	3	В	3	В
Софія Ж.	0	1	1	2	С	1	1	2	С	2	С
Роман І.	1	0	1	2	С	1	2	3	В	2	С
Катерина К.	1	1	1	3	В	1	2	3	В	3	В
Христина К.	0	1	1	2	С	1	1	2	С	2	С
Дмитро М.	1	0	1	2	С	1	1	2	С	2	С
Артем М.	1	1	1	3	В	1	2	3	В	2	С
Ангеліна Н.	1	0	1	2	С	1	1	2	С	2	С
Катерина Н.	1	0	1	2	С	1	1	2	С	2	С
Денис П.	0	0	1	1	Н	1	0	1	Н	0	Н
Антон П.	0	1	1	2	С	1	2	3	В	2	С
Анастасія П.	0	0	0	0	Н	0	0	0	Н	0	Н
Тетяна Р.	0	1	1	2	С	1	1	2	С	2	С
Олена Р.	1	0	1	2	С	1	2	3	В	2	С
Карина С.	0	0	1	1	Н	1	1	2	С	1	Н

Олена Т.	0	0	1	1	Н	1	0	1	Н	1	Н
Микита Т.	1	0	1	2	С	1	1	2	С	2	С
Марина Ш.	1	0	1	2	С	1	2	3	В	2	С
Григорій Ш.	1	1	1	3	В	1	2	3	В	2	С
Анастасія Ю.	1	0	1	2	С	1	1	2	С	2	С
Марія Я.	1	0	1	2	С	1	2	3	В	2	С
Результати	В – 4, 18,2% С – 14, 63,6% Н – 4, 18,2%					В – 9, 40,9% С – 10, 45,5% Н – 3, 13,6%					В – 2, 9,1% С – 15, 68,2% Н – 4, 22,7%

Візуально рівень сформованості вміння розкривати тему й основну думку висловлювання на етапі первинної діагностики представлені на рис. 2.1

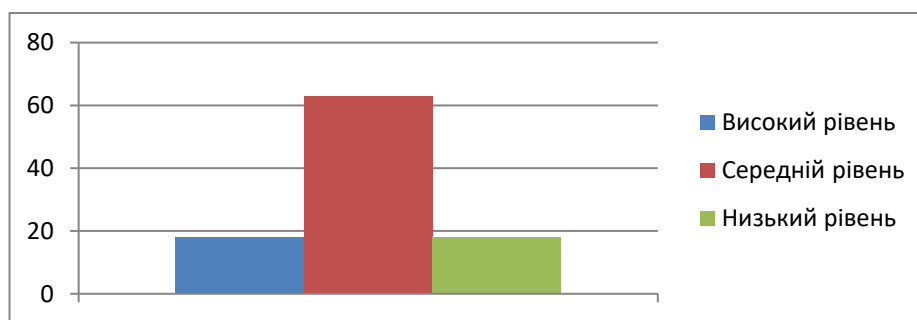

Рис.2.1. Розподіл учнів за рівнем сформованості вміння розкривати тему й основну думку висловлювання

З даних таблиці і рис. 2.1 можна зробити висновок, що у більшості учнів на середньому рівні сформовані вміння розкривати тему й основну думку висловлювання (64%). У 4 учнів (18%) це вміння не сформовано. Ці діти не можуть визначити тему і мету тексту.

Візуально рівень сформованості вміння висловлювати свої думки правильно на етапі первинної діагностики представлений на рис. 2.2

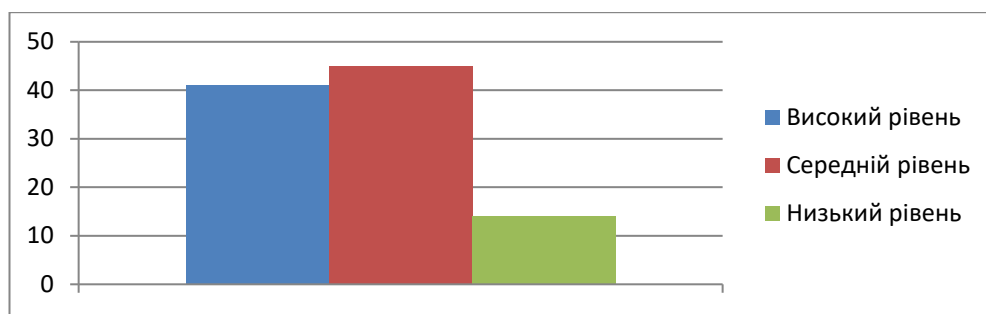

Рис. 2.2. Розподіл учнів за рівнем сформованості вміння висловлювати свої думки правильно (з точки зору норм літературної мови)

За даними таблиці 2.3 і рис. 2.2 можна зробити висновок, що у більшості частини учнів (45%) знову на середньому рівні сформовані вміння висловлювати свої думки правильно. 14% дітей не можуть висловити свої думки у складанні речення, тексту, допускають грубі мовні помилки.

Візуально рівень сформованості вміння будувати висловлювання в певній композиційній формі на етапі первинної діагностики представлений на рис. 2.3.

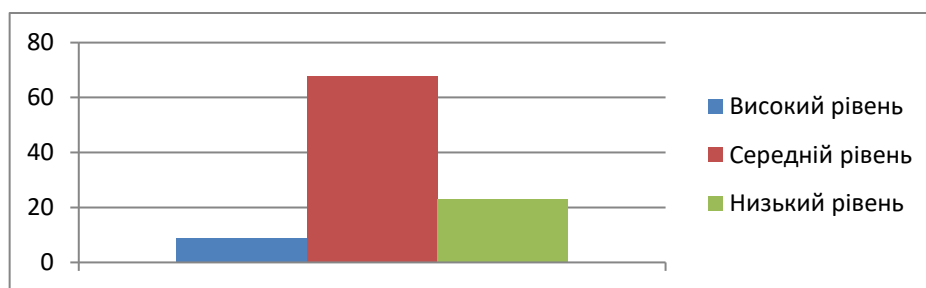

Рис. 2.3. Розподіл учнів за рівнем сформованості вміння будувати висловлювання в певній композиційній формі

З таблиці 2.3 і рис. 2.3 можна зробити висновок, що у 15 учнів (68%) на середньому рівні сформована вміння будувати висловлювання в певній композиційній формі. 5 учнів (23%) не можуть побудувати висловлювання в певній композиційній формі, допускають значні помилки у складанні речення і у відновленні деформованого тексту

Результат дослідження довели, що в другокласників недостатньо сформовані вміння розкривати тему й основну думку висловлювання,

будувати висловлювання в певній композиційній формі і вміння висловлювати свої думки правильно (з точки зору норм літературної мови), точно, ясно.

Щоб рівень розвитку названих комунікативно-мовленнєвих умінь зростав, необхідно систематично і цілеспрямовано включати в навчальний процес мовні вправи.

2.2. Комплекс вправ із формування комунікативно-мовленнєвих умінь другокласників

У виборі комплексу вправ, які мають допомогти вчителям початкових класів у процесі формування комунікативних умінь та навичок мовлення, ми опрацювали підручник «Українська мова та читання» (Частина 1, автор К. Пономарьова; Частина 2, автор – О. Савченко) [62].

Комплекс включає в себе 3 групи вправ:

1. Вправи, спрямовані на формування вміння розкривати основні ідеї теми і викладу.
2. Вправи, спрямовані на формування вміння правильно висловлювати свої думки (з точки зору норм літературної мови).
3. Вправи, спрямовані на розвиток вміння складати висловлювання в певній формі викладу.

Нижче наведено приклад вправи для кожної групи.

Вправи, спрямовані на розвиток вміння розкривати основні ідеї теми і висловлювання.

1. «Прочитайте прислів'я. Про що вони? Придумайте історію про прислів'я. Підготуйтеся до розмови з нею. *На сонечку тепло, а біля матері добро. Нових друзів наживай, а старих не втрачай*» [62].

2. Прочитайте текст. Визначте тему та підкресліть слова, які на неї вказують. Як вони називаються?

«Тигр живе в заростях. Шерсть у нього руда, смугаста. Виходить

хижак на полювання вночі. Всі звірі тигра бояться» [62].

Вправи, спрямовані на розвиток вміння правильно висловлювати свої думки (з точки зору норм літературної мови).

1. Розгляньте малюнки. Які малюнки можна використовувати для складання монологу, а які – для ведення діалогу? Створіть текст на основі будь-якого малюнка і приготуйтеся його переказувати.

2. Конструктивні вправи (складання пропозицій з розрізнених слів).

а) всі слова подано в потрібній формі: *«бачили, білочку, руду, діти, лісі, в»;*

б) деякі слова подано в потрібній формі, а частина слів – у початковій формі: *«бачити, білочку, маленька, діти, ліс, в».*

3. Поступова розбивка пропозицій з питань.

Приклад: з'явиться речення: «птах повернувся».

- «Що це за птах?»
- «Перелітні птахи повернулися».
- «Звідки ви повернулися?»
- «Перелітні птахи повернулися з теплих країн».
- «Куди вони повернулися?»

«Перелітні птахи повернулися з теплих країн у свої рідні гнізда».

Напишіть розповідь за картиною, серією картинок.

4. Перевірочна контрольна робота. Наприклад, наступний тест дуже підходить для творів на тему «Золоте серце»:

1. Хто написав оповідання «Золоте серце»?

а) Олександр Сухомлинський;

Б) Зірка Мензатюк.

2. У кого було золоте серце?

- а) у моєї сестри;
- б) у середньої сестри;
- в) у молодшої сестри.

3. Чому у принцеси було золоте серце?

- а) я його купив;
- б) я його знайшов;
- в) вона була доброю і доброзичливою.

4. Що купили старша і середня сестри?

- а) кільце і плаття;
- б) нічого;
- в) роздали бідним.

5. Що сестра подарувала сироті?

- а) срібне кільце;
- б) монети;
- в) одягла на себе.

Вправи, спрямовані на розвиток вміння складати твердження в певній формі викладу.

1. У цих вправах ви можете використовувати зразки для складання пропозицій щодо певної теми.

2. Порівняйте 3 твердження, щоб визначити тип кожного твердження. Приклад 1. *«Прийшла мишка в гості до жабки. Жаба зустріла її на березі і поклікала до себе в будинок під воду. Мишка полізла та води вхопила. Не стала вона більше в гості ходити (оповідання)» [62].*

Приклад 2. *«Взимку в місті можна побачити велику синицю. У неї оливково-зелена спинка і сіро-жовте черевце. Посеред черевця і горлечка – чорна смужка з синюватим відливом, на голові – чорна шапочка. Велика синиця дуже невибаглива в їжі (опис)» [62].*

Приклад 3. *«Одного разу тато запитав мене, за що я люблю зиму? Я подумав трохи і відповів йому так: -Взимку можна ліпити снігову бабу,*

грати в сніжки, кататися на лижах і санках. А ще я люблю зиму за те, що разом з нею приходить Новий рік (міркування)» [62].

У складеному тематичному плані з української мови для 2 класу (таблиця 2.4) представлено зміст роботи з формування комунікативних та мовних навичок з використанням комплексу розроблених вправ. Він включає в себе завдання на розвиток комунікативних і мовних навичок по кожній темі, додаткові завдання до вправ з підручника і групи вправ, до яких відноситься дане завдання.

Таблиця 2.4

**Тематичне планування роботи з формування
комунікативно-мовленнєвих умінь на уроках української мови в 2 класі**

№	Тема	Завдання роботи над комунікативно- мовленнєвих вмінь	Завдання до вправ підручника	Група вправ
	I. Наша мова			
1. (2)	Яким буває мовлення?	- розвивати вміння розкривати теми і основні ідеї викладу	впр. 3, с. 7 - Яка думка висловлена в реченні? Доведіть	I.
2. (3)	Діалог і монолог	- використання в мовленні діалогу і монологу; - під час складання тексту, формує вміння правильно, точно і дохідливо висловлювати свої думки	впр. 13, . 13 - Які малюнки можна використовувати для складання монологу, а які - для діалогу? Створіть текст на основі будь-якого малюнка і приготуйтеся його розповісти	I.
	II. Текст			
1. (4)	Що таке текст? Тема тексту	- осмислено читати текст; - визначати тему і головну думку тексту; - добирати заголовок до тексту	впр. 13, с. 17 - Доведіть, що Ви прочитали текст. Визначте тему тексту: про кого і чим він? Придумайте назву для тексту. Запишіть відповідь на питання: що зробив Сокіл?	I. II.

2. (6)	Частини тексту	- осмислено читати текст; - визначати тему і головну думку тексту; - складати текст на тему	впр. 18, с. 20 - Прочитайте байку. Визначте основну ідею теми та тексту. Що відображає назву: тему Чи основну ідею? впр.19, с. 21 - Доповніть другу і третю частини тексту своїми пропозиціями. Малюнки та слова для довідки допоможуть у цьому. Будьте готові розповісти історію, яку Ви отримали	I.
				III
				II.
	III. Речення			
1. (7)	Речення як одиниця мовлення. Ознаки речення	- визначати межі речення в деформованому тексті, - визначати тему речення	впр. 21, с. 24 - Визначте, скільки в ньому пропозицій. Про що йдеться в кожному з них? Запишіть складні речення	I.
		- викладати усно зміст тексту за питаннями	впр. 28, с. 28 - Усно дайте відповідь на питання. В цьому вам допоможуть слова для довідок	II.
2. (10)	Головні члени речення	- викладати письмово зміст тексту за питаннями	впр. 32, с. 30 - Прочитайте питання. Складіть і запишіть відповіді на питання, використовуючи слова	II.
3. (15)	Зв'язок слів у реченні	- складати речення за запропонованими темами	впр. 45, с. 38 - Складіть речення зі слів кожної групи. Запишіть їх. - Придумайте ще 1-2 речення на цю тему	II.
	IV. Слова, слова, слова...			
1. (21)	Антоніми	- підбирати заголовок до тексту; - викладати письмово зміст тексту	впр. 76, с. 57 - Прочитайте. Дайте назву тексту. Запишіть заголовок і відповіді на питання.	I.
				II.

2. (30)	Перенос слів за складами?	- викладати усно зміст тексту за питаннями; - підбирати заголовки до складеного тексту; - складати речення за темами	впр. 14, с. 73 - Розгляньте малюнки. Що на них зображено? - Будь ласка, дайте відповідь на питання. - Складіть розповідь на основі малюнків і питань і дайте йому назву. Використовуйте слова з довідки. Запишіть складений текст	I.
				II.
V. Звуки і букви				
1. (35)	Вживання великої літери	- створювати усні і письмові тексти за опорними словами	впр. 133, с. 87 - Придумайте історію, яка стоїть за картинкою (вам допоможуть опорні слова). Підготуйтеся до розмови з нею. Запишіть складний текст (2-4 речення).	II.
2. (37)	Голосні звуки	- визначати тему і головну думку тексту; - підбирати заголовки до тексту; - викладати письмово зміст тексту за питаннями	впр. 140, с. 92 - Будь ласка, прочитайте. Розгляньте малюнки. Визначте тему і основну думку тексту, придумайте назву тексту. Напишіть відповідь на питання в реченні з тексту	I.
				II.
VI. Звуки і букви				
3. (52)	Голосні звуки	- складати речення з деформованих слів; - підібрати заголовки до тексту; - викладати письмово зміст тексту	впр. 182, с. 114 - Будь ласка, прочитайте. Складіть речення зі слова. Розташуйте пропозицію так, щоб вийшов текст. Придумайте для нього назву. Запишіть назву та складений текст	I.
				II.
4. (59)	Правопис слів із м'яким знаком на кінці і в середині	- складати речення за темою	с.129 «Наши проекти» - Закінчи розповідь: які події відбуваються в Королівстві Санта-Клауса? Що дівчинка знайшла під ялинкою напередодні Нового року?	III.

5. (62)	Рима	- складати висловлювання (вірші) за запропонованим кінцем	с. 9 «Наши проекти» (2 частина) - Складіть вірші за римами. Можна придумати смішні двовірші	III.
6. (72)	Правопис парних дзвінких і глухих в кінці слова	- визначати тему тексту; - підбирати заголовок до тексту; - викладати письмово зміст тексту за питаннями	впр. 50, с. 29 - Будь ласка, прочитайте. Визначте тему тексту. Дайте тексту назву, напишіть заголовок і дайте відповідь на запитання в тексті	I.
				II.
VII. Частини мови				
1. (92)	Узагальнення знань про написання слів з великої літери	- викладати усно і письмово зміст тексту за питаннями	впр. 101, с. 59 - Прочитайте уривок з вірша «Батьківщина». Про що у ньому йдеться? Запишіть відповідь на це питання. Підготуйте розповідь про свою родину	II.
2. (96)	Однина і множина іменника	- складати висловлювання за запропонованим початком і кінцем казки	впр. 113, с. 65 - Прочитайте початок і кінець казки. Придумайте основну частину казки. Запишіть	III.
3. (112)	Однина і множина прикметників. Що таке опис?	- складати текст-опис за запропонованим початком	впр. 169, с. 98 - Виберіть тему, яку ви хочете описати. Створіть текстовий опис цієї теми. Почніть приблизно так: "я хочу поговорити... Далі ми пояснимо, як виглядає об'єкт і який його зовнішній вигляд	III.
4. (115)	Займенник як частина мови. Що таке міркування?	- визначати тему і головну думку тексту	впр. 180, с.105 - Прочитайте розповідь про совість. Визначте, в якому реченні виражена основна думка тексту? Які докази наводить автор на підтвердження основної ідеї?	I.

5. (120)	Написання окремо прийменників зі словами	- складати речення з деформованих слів; - розташувати ці речення в потрібному порядку; - підібрати заголовок до тексту	впр. 192, с.112 - Прочитайте. Складіть зі слів кожного рядка речення. Чи складають речення текст? Дайте назву. Запишіть заголовок і текст	II.
VIII. Повторення				
1. (124)	Повторення з теми «Текст»	- вчаться розпізнавати типи текстів і створювати тексти певного типу	впр. 194, с.116 - Будь ласка, прочитайте. Опишіть, який текст є історією, описом чи міркуванням. Уявіть, що ви створюєте мультфільм. Контент, який може містити текст в 1 кадрі. Що ви в ньому показуєте? Визначте тип цього тексту	III.
2. (125)	Повторення з теми «Речення»	- складати речення з деформованих слів; - розташувати речення в потрібному порядку	впр. 202, с.120 - Будь ласка, прочитайте. Як я можу скласти речення з кожної групи слів? Складайте пропозиції і записуйте їх. Доведіть, що записані пропозиції складають текст	II.

Тому запропоновані вправи дозволяють підвищити рівень комунікативних і мовних навичок, зокрема вміння визначати основні ідеї теми і тексту. Уміння будувати виклад в певному складовому форматі (розпізнавати тип тексту, створювати певний тип тексту під керівництвом викладача, складати різні типи текстів відповідно до запропонованого початком або кінцем). Уміння правильно висловлювати свої думки, це очевидно (складати пропозиції з спотворених слів, вибудовувати пропозиції в правильному порядку, викладати зміст тексту з проблеми усно і письмово).

Крім того, такі вправи сприяють розвитку мовної культури учнів, спілкуванню один з одним, спілкуванню з дорослими і взаємодії з дітьми.

2.3. Результати ефективності експериментального дослідження

У кінці 2-го класу проведена підсумкова комплексна робота, метою якої була перевірка комунікативно-мовленнєвих умінь на предметному матеріалі «Українська мова». У роботі взяли участь ті ж учні 2-В в кількості 22 дітей.

Оцінка проводилася за тими ж критеріями. Завдання були ті ж, але матеріал інший. Ця робота допомогла нам оцінити рівень вміння розкривати тему й основну думку висловлювання, вміння будувати висловлювання в певній композиційній формі, вміння висловлювати свої думки правильно, точно, ясно.

Після проведення формувального етапу експерименту, нами було проведено контрольне дослідження, розвитку мовно-мовленнєвої компетентності учнів експериментальної та контрольної груп:

1. Що таке іменники?

- А. Слова, що є назвами предметів
- Б. Слова, що називають ознаки предметів.
- В. Слова, що означають дію.

2. На яке питання відповідають іменники, що є назвами істот?

- А. Що?
- Б. Хто?
- В. Котрий?

3. Познач рядок іменників, які вживаються лише в однині:

- А. Річка, море, океан;
- Б. Молоко, золото, сало;
- В. Поїзд, автобус, літак.

4. Познач рядок, у якому записані іменники-антоніми:

- А. Шум, тиша, спокій;
- Б. Сонце, місяць, ніч;
- В. Шум – тиша, ніч – день. 5

5. На які питання відповідають іменники?

А. Який? яка? яке? які?

Б. Хто? що?

В. Що робить? що роблять? що робив? що буде робити?

6. Познач рядок іменників, які вживаються тільки у множині:

А. Морква, часник, кріп;

Б. Яблука, груші, сливи;

В. Ворота, штани, окуляри.

7. Які іменники належать до чоловічого роду?

А. Іменники, до яких можна додати слова *вона, моя*;

Б. Іменники, до яких можна додати слова *він, мій*;

В. Іменники, до яких можна додати слова *воно, моє*.

8. Познач рядок, у якому записані іменники-синоніми?

А. Азбука, абетка, алфавіт;

Б. Пасажир, літак, пілот;

В. Дідусь, онук.

9. У реченні *Дюймовочка тремтіла від лютого холоду* слово *холоду* є:

А. Підметом;

Б. Присудком;

В. Другорядним членом речення.

10. Іменники *льон, гай, батько, Дніпро* належать до:

А. Середнього роду;

Б. Жіночого роду;

В. Чоловічого роду.

11. Познач рядок, в якому записані власні іменники.

А. Місто, поет, країна;

Б. Село Вишневе, бабуся Одарка;

В. Україна, Карпати, Леся Українка.

12. Визнач, в якому рядку всі іменники записані правильно.

А. Апельсин, велосипед, диржава, пшиниця;

Б. Апи́льсин, велоси́пед, держа́ва, пше́ниця;

В. Апе́льсин, велоси́пед, держа́ва, пше́ниця.

Обрана тема в експериментальному класі вивчалась із використанням інтерактивних методів і прийомів навчання, а в контрольному – з використанням стандартних методів навчання.

Усі отримані результати представляємо у порівняльних таблицях.

Ми враховували й культуру мовлення, хоч вона й не представлена у таблиці.

Кількісні результати вторинної (контрольної) діагностики рівня розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь в межах підсумкової комплексної роботи представлені в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Результати підсумкової комплексної діагностичної роботи

Ім'я учня	Уміння розкривати тему і основну думку висловлювання			бал	рівень	Вміння висловлювати свої думки правильно (з точки зору норм літературної мови), точно, ясно		бал	рівень	Уміння будувати висловлювання в певній композиційній формі		рівень
	1 б.	1 б.	1 б.			1 б.	2 б.			3 б.		
В'ячеслав В.	0	1	1	2	С	1	1	2	С	2		С
Олена В.	1	1	1	3	В	1	2	3	В	3		В
Софія Ж.	0	1	1	2	С	1	1	2	С	2		С
Роман І.	1	1	1	3	В	1	2	3	В	2		С
Катерина К.	1	1	1	3	В	1	2	3	В	3		В
Христина К.	0	1	1	2	С	1	1	2	С	2		С
Дмитро М.	1	0	1	2	С	1	1	2	С	2		С
Артем М.	1	1	1	3	В	1	2	3	В	3		С
Ангеліна Н.	1	0	1	2	С	1	1	2	С	2		С
Катерина Н.	1	1	1	3	В	1	2	3	В	2		С

Денис П.	0	1	1	2	С	1	0	1	Н	0	Н
Антон П.	0	1	1	2	С	1	2	3	В	2	С
Анастасія П.	0	0	0	0	Н	0	0	0	Н	0	Н
Тетяна Р.	0	1	1	2	С	1	1	2	С	2	С
Олена Р.	1	0	1	2	С	1	2	3	В	2	С
Карина С.	1	0	1	2	С	1	1	2	С	2	С
Олена Т.	0	0	1	1	Н	1	1	2	С	1	Н
Микита Т.	1	0	1	2	С	1	1	2	С	2	С
Марина Ш.	1	1	1	3	В	1	2	3	В	2	С
Григорій Ш.	1	1	1	3	В	1	2	3	В	3	В
Анастасія Ю.	1	0	1	2	С	1	2	3	В	3	В
Марія Я.	1	0	1	2	С	1	2	3	В	2	С
Результати	В–7, 31,8% С–13, 59,1% Н–2, 9,1%					В–11, 50% С–9, 40,9% Н–2, 9,1%					В–5, 22,8% С–14, 63,6% Н – 4, 13,6%

Візуально рівень сформованості комунікативно-мовленнєвих умінь на етапі первинної діагностики представлені на рис. 2.4.

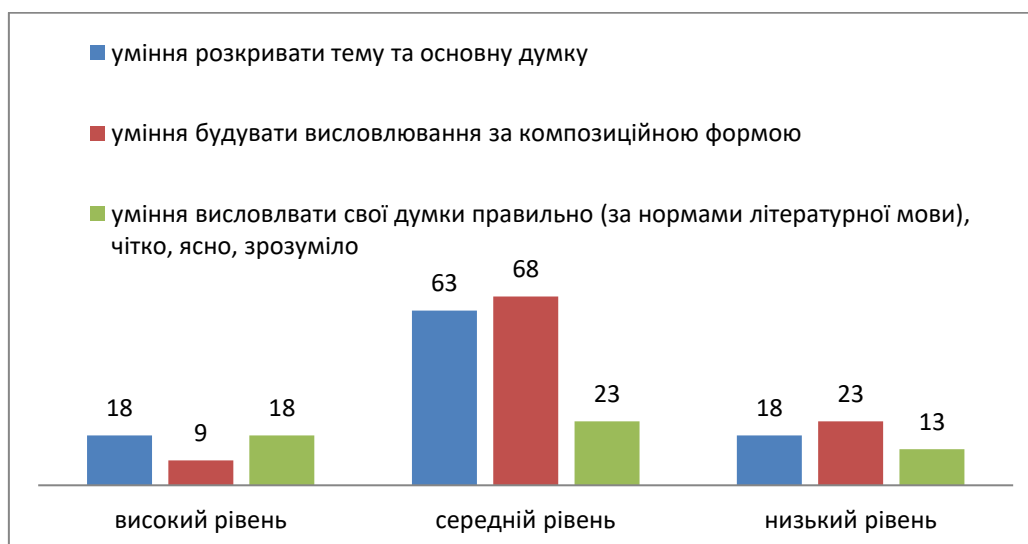

Рис. 2.4. Розподіл учнів за рівнем комунікативно-мовленнєвих умінь на констатувальному етапі роботи

Візуально рівень сформованості комунікативно-мовленнєвих умінь на етапі контрольної діагностики представлені на малюнку 2.5.

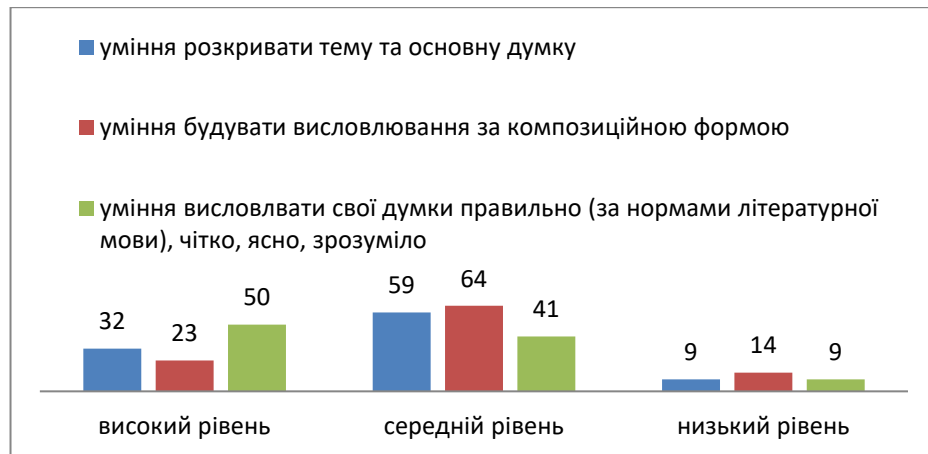

Рис. 2.5. Розподіл учнів за рівнем комунікативно-мовленнєвих умінь на контрольному етапі роботи

Порівнявши дані двох діагностичних зрізів, ми дійшли висновків про такі уміння:

1. Уміння розкривати тему й основну думку висловлювання.

На первинному етапі діагностики було виявлено 4 дітей з високим рівнем, в той час як на вторинному етапі діагностики 3 дитини піднялися зі середнього рівня на високий (збільшення на 14%). З низького рівня на середній піднялися 2 людини (збільшення на 9%).

2. Уміння висловлювати свої думки правильно (з точки зору норм літературної мови), точно, ясно.

На первинному етапі діагностики було виявлено 9 дітей з високим рівнем, в той час як на вторинному етапі діагностики 2 другокласників піднялися зі середнього рівня на високий (збільшення на 9%). З низького рівня на середній піднялася 1 дитина (збільшення на 5%).

3. Уміння будувати висловлювання в певній композиційній формі.

На первинному етапі діагностики було виявлено 2 дітей з високим рівнем, в той час як на вторинному етапі діагностики 3 другокласників піднялися зі середнього рівня на високий (збільшення на 14%). З низького рівня на середній піднялося 2 дітей (збільшення на 9%).

Результати повторної діагностики вказують на позитивну динаміку формування комунікативно-мовленнєвих умінь учнів.

Метою дослідно-пошукової роботи стала перевірка експериментальним шляхом розробленого комплексу вправ, спрямованого на формування комунікативно-мовленнєвих умінь другокласників на уроках української мови.

Дослідно-пошукова робота включала 3 етапи: на першому етапі проводилася діагностика комунікативно-мовленнєвих умінь учнів, на другому – розроблений комплекс вправ, який було впроваджено в освітній процес, на третьому – проводилася контрольна діагностика для виявлення досягнутого рівня розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь.

На першому етапі використовувалися такі методики: методика «Рукавички», спеціальні діагностичні завдання в межах комплексної роботи. Результат дослідження довів, що вміння розкривати тему й основну думку висловлювання, будувати висловлювання в певній композиційній формі і вміння висловлювати свої думки правильно (з точки зору норм літературної мови), точно, ясно недостатньо сформовані в здобувачів початкової освіти.

Для підвищення рівня комунікативно-мовленнєвих умінь учнів розроблений комплекс вправ. У комплексі представлені 3 групи вправ:

I. Вправи, спрямовані на формування вміння розкривати тему й основну думку висловлювання.

II. Вправи, спрямовані на формування вміння висловлювати свої думки правильно (з точки зору норм літературної мови).

III. Вправи, спрямовані на формування вміння будувати висловлювання в певній композиційній формі.

Після апробації комплексу вправ проведена підсумкова комплексна робота, метою якої була перевірка комунікативно-мовленнєвих умінь на предметному матеріалі «Українська мова». Результати повторної діагностики вказують на позитивну динаміку формування комунікативно-мовленнєвих умінь учнів.

ВИСНОВКИ

Компетентнісний підхід – це сукупність загальних принципів визначення цілей навчання, відбору освітнього контенту, організації освітнього процесу та оцінки освітніх результатів.

Такому підходу в освітньому процесі відповідають такі особливості:

- Розвивати здатність самостійно вирішувати проблеми в різних областях і видах діяльності, використовуючи соціальний досвід, який заснований на власному досвіді учня.

- Створити умови для формування в учня досвіду самостійного вирішення пізнавальних, комунікативних, організаційних, моральних та інших проблем, що становлять зміст освіти.

Оцінка освітніх результатів заснована на аналізі рівня засвоєння і вихованості, досягнутого учнями на певних етапах навчання.

Компетентнісного підходу ставить, перш за все, не свідомість учня, здатність вирішувати проблеми, що виникають в наступних ситуаціях: в пізнанні і поясненні дійсності; освоєння методів і методик; оцінка людських відносин, етичних норм, власної поведінки; в практичному житті при відтворенні соціальної ролі громадян, сімей, покупців, споживачів, глядачів, громадян, виборців; правових норм і адміністративних структурах, споживчі та естетичні оцінки; вибір професії і готовий навчатися в установах професійної освіти, якщо треба орієнтуватися на ринку праці, коли оцінка того, наскільки ви готові працювати, ви можете допомогти вирішити свої проблеми.

Компетенції виконують конкретні функції, які виділяються на основі аналізу їх ролей і місця в процесі навчання:

- Відображають соціальну значимість молодих громадян, готових брати участь у повсякденному житті.

- Будучи умовою реалізації особистісного сенсу учня в навчанні, засобом подолання відчуження від освіти;

- Ставити за мету реальний об'єкт навколишньої дійсності і комплексне застосування знань, умінь і методів діяльності;
- Для того щоб сформувати у студента досвід тематичної діяльності, це необхідно для формування його здібностей і практичної підготовки по відношенню до об'єкта дійсності в реальності;
- Стати частиною змісту різних навчальних предметів і напрямків освіти в якості метапредметного елемента змісту освіти;
- Вирішувати певні завдання, поєднуючи теоретичні знання з їх практичністю;
- Вони являють собою невід'ємну характеристику якості підготовки студентів і служать засобом організації комплексного особистісно і соціально значущого управління освітою. Комунікативна компетентність – здатність діяти в різноманітних ситуаціях мовного середовища, готовність особистості до реалізації вербальної взаємодії.

Розглядаючи різні аспекти вивчення складу комунікативних здібностей, визначальними є лінгвістичний, дискурсивний, практичний, стратегічний і соціокультурний компоненти.

Зміст, що забезпечує формування комунікативних здібностей, включає в себе:

1. Зв'язок мови і мови. Мова, монологічна мова (поєднання розповіді, міркування, пояснення, монологічного типу) та інтерактивна мова.
2. Мовна діяльність. Види мовної діяльності: читання, аудіювання, говоріння, письмо. Розуміти інформацію в тексті і передавати зміст. Виклад прочитаного або почутого (докладний, простий, вибіркового). Підготовка усних і письмових монологічних та інтерактивних висловлювань різних напрямків комунікації.
3. Текст. Текст як мовний продукт. Тема, мікротеми. Тип обробки тексту (загальний, оглядовий). Аналіз тексту.
4. Функціональні різновиди мови. Стил мови, сфера застосування, жанр стилю.

Необхідність формування комунікативних і мовних навичок в початковій школі обумовлена вимогами державних освітніх стандартів початкової загальної освіти. До основних комунікативних навичок і мовним умінням, що становить зміст роботи з розвитку зв'язного мовлення у молодших школярів, відноситься вміння розкривати основні ідеї мови. Вміння підбирати матеріали для виступу; вміння систематизувати матеріали, зібрані для виступу; вміння створювати мова в певній складовій формі; вміння ясно і дохідливо висловлювати свої думки (з точки зору норм літературної мови).

Метою експериментально-пошукової роботи була апробація в ході експериментального навчання розробленого комплексу вправ, спрямованих на формування комунікативних та мовних навичок у другокурсників на уроках української мови. На першому етапі була проведена діагностика комунікативних і мовних навичок учнів, на другому етапі в навчальний процес був впроваджений ряд розроблених вправ, а на третьому етапі була проведена контрольна діагностика для виявлення досягнутого рівня комунікативних і мовних навичок.

На першому етапі були використані наступні технології: технологія «Рукавичка», спеціальні діагностичні завдання в рамках комплексної роботи. Результати дослідження довели, що вміння розкривати основні ідеї теми і висловлювання, будувати висловлювання в певній складовій формі, а також вміння правильно висловлювати свої ідеї (з точки зору норм літературної мови), точно і дохідливо сформовані недостатньо.

Розроблено комплекс вправ для підвищення рівня комунікативних і мовних навичок учнів. Комплекс включає в себе 3 групи вправ:

1. Вправи, спрямовані на формування вміння розкривати тему виступу і основні думки.
2. Вправи, спрямовані на формування вміння правильно висловлювати свої думки (з точки зору норм літературної мови).
3. Вправи, спрямовані на формування вміння складати висловлювання

в певній формі викладу.

Після відпрацювання комплексу вправ проводиться підсумкова комплексна робота, метою якої є перевірка комунікативних і мовних навичок з предметного матеріалу «Українська мова» результати повторної діагностики показують позитивну динаміку у формуванні комунікативних і мовних здібностей учня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова О. Психолінгвістичний аспект дослідження мовленнєвої діяльності і мовленнєвого спілкування. *Проблеми формування мовної особистості учнів середніх загальноосвітніх закладів* : зб. наукових праць. Рівне, 2006. С. 45–49.
2. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. Київ : Либідь, 1991. 253 с.
3. Біляєв О. М. Лінгводидактика рідної мови : навч.-метод. посібник. Київ : Генеза, 2005. 180 с.
4. Бадер В. І. Розвиток мовлення школярів під час роботи над реченням. *Початкова школа*. 2000. № 8. С. 41–44.
5. Варзацька Л. О. Рідна мова й мовлення. Розвивальне навчання : монографія. Кам'янець-Подільський : Абетка, 2004. 310 с.
6. Варзацька Л., Кратасюк Л. Інтерактивні методи навчання: лінгводидактичні засади. *Дивослово*. 2005. №2. С. 5–9.
7. Вашуленко М. Методика навчання української мови в початковій школі. Київ : Літера ЛТД, 2010. 364 с.
8. Вебінар «Storytelling – ефективний метод розвитку комунікативної компетентності сучасних учнів». URL : <https://naurok.com.ua/webinar/storytelling-efektivniy-metod-rozvitku-komunikativno-kompetentnosti-suchasnih-uchniv>.
9. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / за ред. О. Г. Вирда. Київ, 2011. 112 с.
10. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.
11. Вітюк В.В., Тарасюк Л.С. Комунікативна компетентність як важлива складова сучасної початкової освіти. *Українська педагогічна освіта в європейському часопросторі*: Матеріали Міжвузівської студентської науково-практичної конференції. Дубно : ДКРДГУ, 2014. С. 5-21.

12. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови : академ. граматика укр. мови / за ред. І. Вихованця. Київ : Пульсари, 2004. 400 с.
13. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Київ : Либідь, 1993. 367 с.
14. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища шк., 1985. 360 с.
15. Голуб Н. Категорійний апарат сучасної української лінгводидактики (виступ на засіданні круглого столу з проблеми методів навчання української мови). *Українська мова і література в школі*. 2013. № 3. С. 2–6.
16. Граматика української мови у функціональному висвітленні / за ред. М. Степаненка. Полтава, 2000. 120 с.
17. Гудима Н. Інноваційні технології навчання української мови та читання в початковій школі : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2024. 248 с.
18. Гудима Н.В. Новий державний стандарт початкової освіти: формування комунікативних компетентностей молодших школярів. *Сучасні технології початкової освіти: реалії та перспективи* : збірник матеріалів регіональної науково-практичної конференції / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, педагогічний факультет, кафедра теорії та методик початкової освіти; редкол.: Н.В. Бахмат, Н.В. Гудима, К.І. Демчик, Н.В. Мелекєсцева. Київ : Міленіум, 2019. С. 45-50.
19. Гудима Н.В. Підготовка майбутніх учителів до організації партнерської взаємодії вчителя і батьків з метою розвитку комунікативної компетентності молодших школярів. *Науково-методичний супровід професійної підготовки педагогічних та керівних кадрів для Нової української школи* (Електронне видання) / Л.В. Задорожна-Княгницька та ін.; за ред.. О.А. Голюк. Київ : Маріупольський державний університет, 2024. С. 183-208.

20. Гудима Н., Ковальчук О. Актуальні питання початкової освіти: навчально-методичний посібник [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. 210 с.
21. Дерев'янка М. Л. Вивчення граматичного матеріалу як ефективний засіб удосконалення мовленнєвих умінь. *Зміст і технології шкільної освіти* : матеріали звітної наукової конференції Інституту педагогіки АПН України. Ч. І. Київ : Педагогічна думка, 2005. С. 59–60.
22. Державний стандарт початкової освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р., № 87). URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartupochatkovoyi-osviti>
23. Донченко Т. Урок мови і текст як дидактичний матеріал. *Урок української*. 2001. № 7. С. 33–35.
24. Єрмоленко С. Я. та ін. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ : Либідь, 2001. 224 с.
25. Загнітко А. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект. Донецьк, 2009. 137 с.
26. Закон України «Про освіту». (Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017. № 38-39. ст. 380).
27. Закон України «Про повну загальну середню освіту». (Відомості Верховної Ради (ВВР). 2020. № 31. ст. 226).
28. Зубков М. Г. Українська мова. Універсальний довідник. Харків : Школа, 2004. 496 с.
29. Іваниця Г. А. Букви-пазли. Наочно-дидактичний посібник для формування комунікативної компетентності молодших школярів. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 72 с.
30. Інноваційні освітні технології в Новій українській школі: монографія / за ред. проф. О. Б. Будник. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2021. 100 с.

31. Калмикова Л. Збагатити дитяче мовлення допоможуть словосполучення. *Дошк. виховання*. 2001. № 7. С. 12–15.
32. Карпалюк В. С., Мартіна О. В., Третяк Н. В. Сучасна українська мова. Синтаксис : навчальний посібник. Кам'янець-Подільський : ПП Д.Г.Буйницький, 2011. 278 с.
33. Коваль Г. П., Деркач Н. І., Наумчук М. М. Методика викладання української мови : навчальний посібник для студентів педінститутів, гуманітарних університетів, педагогічних коледжів. Тернопіль : Астон, 2008. 287 с.
34. Коваль Г. П., Суржук Т. Б. Методика викладання української мови : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. 368 с.
35. Ковальчук О., Гудима Н., Мелекесцева Н. Інноваційна технологія case study як засіб реалізації діяльнісного підходу у формуванні соціальної і комунікативної компетентностей здобувачів початкової освіти. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*: збірник наукових праць. Серія: Педагогічні науки. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2023. Вип. 64 С. 94-103. URL: <http://visnyk.idgu.edu.ua/index.php/nv/issue/view/35/29>
36. Костенко Т.М., Довгопола К.С. Нова українська школа: формування у молодших школярів навичок конструктивного спілкування : навч.-метод. посіб. Харків : Вид-во «Ранок», 2021. 176 с.
37. Кочан І. Н., Захлюпана Н. М. Словник-довідник з методики викладання української мови. Львів : Видавн. Центр ЛНУ, 2002. 249 с.
38. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ : Академія, 2001. 368 с.
39. Кратасюк Л. Розвиток комунікативних і мовних умінь. *Дивослово*. 2004. № 10. С. 25–31.
40. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови; вид. 2-е. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. 303 с.

41. Ларіонова Н. Електронні освітні ігрові ресурси в освітньому процесі початкової школи : науково-методичний посібник. Харків : Друкарня Мадрид, 2020. 96 с.

42. Лужецька Л. Вивчення елементів синтаксису в початковій школі: комунікативно-діяльнісний підхід. Соціокультурний аспект становлення мовної особистості. URL: file:///C:/Users/ADMINKA/Downloads/rsev_2018_2018_20.pdf.

43. Луцюк Л. Й. Курс «Розвиток творчості і фантазії». *Обдарована дитина*. 2009. №3. С. 18–22.

44. Машина З. Формування комунікативної компетентності учнів. *Початкова школа*. 2017. №9. С. 15–18.

45. Методика навчання української мови в початковій школі : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за наук. ред. М. С. Вашуленка. Київ : Літера ЛТД, 2010. 364 с.

46. Наумчук М. М., Будна Н. О. Розвиток зв'язного мовлення молодших школярів. Тернопіль : Богдан, 2004. 64 с.

47. Національна доктрина розвитку освіти у ХХІ столітті. *Освіта України*. 2002. 23 квітня (№33). С. 4–6.

48. Нова українська школа: організація діяльності учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти : навчально-методичний посібник / Кірик М.Ю., Данилова Л.І. Львів : Світ, 2019. 136 с.

49. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / pid zag. red. Bibik N.M. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.

50. Омельчук С. Комунікативно-функціональний підхід до вивчення синтаксису. *Дивослово*. 2007. № 1. С. 2–9.

51. Омельчук С. Формування мовленнєво-комунікативних умінь на синтаксичній основі. *Дивослово*. 2004. № 6. С. 8–11.

52. Павленко Л. П. Сучасний урок з розвитку зв'язного мовлення у 1-4кл. Харків : Основа, 2005. Ч. 1. 112 с.

53. Педагогічні технології навчання української мови та літературного читання в початковій школі / за наук. ред. Чабайовської М.І. Тернопіль : Мальва-ОСО, 2015. 188 с.

54. Пентилюк М. І., Горошкіна О. М., Нікітіна А. В. Концептуальні засади комунікативної методики навчання української мови. *Українська мова і література в школі*. 2006. №1. С. 15–20.

55. Пентилюк М. Наукові засади комунікативної спрямованості у навчанні рідної мови. *Українська мова і література в школі*. 2009. №3. С. 8–10.

56. Пентилюк М. І., Окуневич Т. Г. Сучасний урок української мови. Харків : Основа, 2007. 176 с.

57. Передрій Г. Про цікаві завдання й ігрові форми роботи з української мови. *Дивослово*. 2005. № 1. С. 7–14.

58. Петрик О. Реалізація комунікативно-діяльнісного підходу у мовно-мовленнєвій освіті молодших школярів. *Початкова школа*. 2019. № 6. С. 39–43.

59. Петрук О. Комунікативне спрямування у навчанні української мови у початкових класах шкіл з мовами викладання національних меншин. *Початкова школа*. 2012. № 10. С. 41–44.

60. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук. метод. посібн. Київ : Грамота, 2012. 504 с.

61. Пономарьова К. І. Нестандартні підсумкові завдання з української мови для 4 класу. *Початкова школа*. 2006. №5. С. 12–19.

62. Пономарьова К. Українська мова та читання. Підручник для 2 класу у 2 частинах. Частина 1. Київ : Оріон, 2019.

63. Пономарьова К.І. Формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі навчання української мови : методичний посібник. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2020. 88 с.

64. Пономарьова К. І., Вашуленко М. С., Дубовик С. Г. Збірник завдань для державної підсумкової атестації з української мови для

загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. 4 клас. Київ : Центр навчально-методичної літератури, 2011. 80 с.

65. Порадник з питань організації освітнього процесу в початкових класах закладів загальної середньої освіти. Матеріали інструктивно-методичної наради «Початкова освіта в нових реаліях: досвід, ризики та перспективи». Ужгород, ЗІППО, 2022. 81 с.

66. Психолого-педагогічна діагностика школярів / упоряд. О.Л. Співак. Харків : Ранок, 2009. 160 с.

67. Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова : підручник. Київ : Вища школа, 2000. 356 с.

68. Ромашкіна Л. О. Про застосування функціонально-комунікативного підходу під час вивчення граматичного матеріалу. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 26. Рівне, РДГУ, 2003. С. 36–38.*

69. Савченко О. Я. Новий етап розвитку чотирирічної початкової школи. *Початкова школа. 2001. №1. С. 6–11.*

70. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія. Київ : Академія, 2009. 360 с.

71. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2010. 844 с.

72. Сучасна українська мова : підручник / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін. Київ : Либідь, 2001. 400 с.

73. Творчі завдання для учнів початкових класів. Харків : Основа, 2004. 96 с.

74. Типові освітні програми для 1-4 класів НУІІ. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalniprogrami/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>

75. Типова освітня програма початкової освіти розроблена під керівництвом О.Я. Савченко. 2019 р. URL : <http://sokyryany.osv.org.ua/programi-13-23-01-23-01-2019/>

76. Типова освітня програма початкової освіти розроблена під керівництвом Р.Б. Шияна. 2019 р. URL : <http://sokyryany.osv.org.ua/programi-13-23-01-23-01-2019/>

77. Тлумачний словник лінгвістичних термінів. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/87411843.pdf>.

78. Ушмарова В.В. Інновації в початковій освіті: досвід, виклики сьогодення, перспективи. Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2022. 68 с.

79. Федорчук В.В. Педагогічні технології в початковій школі. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко, 2014. 268 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/2085>

80. Федорчук В.В. Освітні технології : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський, 2019. 161 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/5927>

81. Шумілова І. Новітні технології викладання освітніх галузей у початковій школі : навчальний посібник. Київ, 2023. 248 с.